

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserleri*

Mustafa AGÂH** Sahip AKTAŞ***

Geliş Tarihi: 27.09.2018, Kabul Tarihi: 06.11.2018

Öz

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, hicri 9. asrın ikinci çeyreğinin başlarında dünyaya gelmiştir. Ömrünü, Osmanlı devletine başkentlik yapmış Bursa ve İstanbul gibi iki önemli şehirde geçirmiştir. el-Kirmâstî, ilk tahsilini babası Fakih Hüseyin'den aldıktan sonra, devrin alimlerinden ders almıştır. Ders aldığı alimlerden biri de Hocazâde olarak bilinen Muslihuddîn Mustafa b. Yusuf b. Sâlih'tir. Henüz gençken telif faaliyetine başlayan el-Kirmâstî, başta belâgat olmak üzere fıkıh, fıkıh usulü, kelim, mantık ve münazara alanlarında yirmiyi aşkın eser yazmıştır. *et-Tebyîn, et-Tibyân, el-Muntehab, el-Muharrer, el-Vecîz, Hidâyetu'l-merâm fi 'ilmi'l-kelâm* bunlardan birkaç tanesidir. Çeşitli medreselerde görev yaptıktan sonra tahrir emirliği, Sahn-ı Semân müderrisliği, Bursa ve İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Kadılık

* Bu çalışma, Sahip AKTAŞ'ın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TİB Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalında, Doç. Dr. Mustafa AGÂH danışmanlığında devam etmekte olan "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı, Eserleri ve *el-Muntehab* Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, (mkirkiz@hotmail.com).

*** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, (s-saktas@hotmail.com).

görevini yaparken hüsn-ü kabul görmüş ve hakperest bir kişilik olarak tanınmıştır. Ömrünün sonlarına doğru telif faaliyetlerine yoğunlaşan el-Kirmâstî, İstanbul Vefa ve Fatih semtlerinde bir medrese, bir mescit ve bir mektep inşa etmiştir. Uzun ve bereketli bir ömür geçiren el-Kirmâstî, 920/1525 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve ve Fatih semtinde yaptırdığı mektebin defnedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, el-Kirmâstî, Hocaazâde, Kadı, Müderris.

The Life and Works of Yousef b. Hussain al-Kirmastî

Abstract

Yûsuf b. Hüseyin al-Kirmâstî was born in the beginning of the second quarter of the Hijri 9th century. Al-Kirmâstî spent his life in two important cities Bursa and Istanbul, the capital of the Ottoman Empire. After receiving his first education from his father Fakih Hussein, he took education from the scholars of that period. One of these scholars is Muslihuddîn Mustafa b. Yusuf b. Sâlih, known as Hocaazâde, an important figure of the period. al-Kirmâstî, who began to write a book when he was still a youngster, has more than twenty works in the fields of Islamic jurisprudence, the principles of Islamic jurisprudence, Islamic theology, logic and debate, especially in the rhetoric. *at-Tabyîn, at-Tibyân, el-Muntakhab, el-Muharrar, el-Vejîz, Hidâyat al-Marâm fi 'İlmi al-Kalâm* are some of these works. After working in various madrasahs, he worked as the director of Land Registry, the mudarris of Sahn-ı Semân and also as Muslim judge in Bursa and Istanbul. During his job as Muslim judge, he was held in high esteem and he was famous with his honest and aboveboard personality. Towards the end of his life, he focused on his academic publishing and built a madrasa, a masjîd and a school in the districts of Vefa and Fatih, Istanbul. al-Kirmâstî, that lived a long and fruitful life, died in Istanbul in 920/1525 and he was buried in the courtyard of the school, built by him, in Fatih district.

Keywords: Rhetoric, el-Kirmâstî, Hocaazâde, Muslim judge, Mudarris

GİRİŞ

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, IX. (XV.) yüzyıl ile X. (XVI.) yüzyılın başlarında Bursa ve İstanbul'da yaşamış ve İslâmî ilimlerin birçok alanında eser vermiş önemli bir Osmanlı alimidir. Biyografi kaynaklarında el-Kirmâstî'nin hayatına dair sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Ona dair bilgiler, Taşköprizâde'nin aktardığı çerçevede kalmaktadır:¹ “Çağının alimlerinden

1 Diğer kaynaklarda sadece müellifin vefat tarihi ve eserleri konusunda verilen bilgilerde farklılıklar görülmektedir.

ders aldı, bunlardan biri Hocazâde'dir. Dil ilimleri ve şer'î ilimlerde ön plana çıktı. Bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Sahn-ı Semân Medreselerinin birine müderris olarak geçti. İlk önce Bursa'ya, daha sonra da İstanbul'a kadı oldu. Bu görevi esnasında razı olunan ve metodu takdir toplayan bir kişilik oldu. Hakkın kılıçlarından bir kılıç ve Allah'ın emirleri doğrultusunda karar vermede kimseden çekinmedi. ... Onun birçok eseri vardır. Haşiyet-u şerhi'l-Mutavvel li't-Telhûs, Şerhu'l-Vikâye fi'l-fıkh bunlardandır. Ayrıca el-Vecîz isimli fıkıh usûlü ilminde muhtasar bir eseri ve me'âni ilminde bir kitabı bulunmaktadır. Dokuz yüz civarında vefat etmiş ve İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed Han Camisinin yanında yaptırdığı mektebinde defnedilmiştir. Allah ruhunu şad kılsın ve kabrini nurlandırsın."² Ona dair yapılan çağdaş çalışmalarda da bu çerçevenin dışına pek çıkılmamaktadır.³ Ayrıca hem biyografi kaynaklarında hem de el-Kirmâstî ve eserleriyle ilgili yapılan çağdaş çalışmalarda onun eserlerine dair bir karmaşa söz konusudur. Bu yüzden el-Kirmâstî'nin hayatı ve eserlerinin yeniden ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla hazırlanan bu makalede, el-Kirmâstî ve eserleriyle ilgili tarih ve biyografi kitaplarında, ansiklopedik kaynaklarda yer alan ve onun eserlerinde bulunan kayıtlardan hareketle ulaşılan bilgiler inceleyecektir. İncelemeye tabi tutulan bilgiler arasında eşleştirme ve karşılaştırma yapılarak çıkarımlarda bulunulacaktır. Böylece el-Kirmâstî'nin biyografisinin eksik kalan kısımlarına ışık tutulacak, hayat portresinin eksik kalan kısımlarının çizimi yapılmaya çalışılacak ve eserlerine dair görünürdeki karmaşa çözüme kavuşturulacaktır. Sonuçta müellifin hayatı, tarihsel kronoloji dikkate alınarak yeniden inşa edilmiş olacaktır. Bu doğrultuda sırasıyla müellifin

- 2 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye*, thk. Ahmed Subhi Furat, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 207. Bire bir çevrilerek aktarılan el-Kirmâstî'nin *eş-Şekâik*'teki bu biyografisinden sadece kişiliği ile ilgili kısmı içeren anekdota yer verilmemiştir.
- 3 Bkz. el-Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkh*, thk. Abfullatîf Kessâb (Mısır: Dâru'l-hudâ li't-tabâ'a, 1984); Mehmet Sami Benli, *Yûsuf el-Kirmâstî Hayatı ve et-Tebyîn Fi'l-Me'ânî Ve'l-Beyân'ı* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996); el-Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin, *Zubdetu'l-vusûl ilâ 'umdeti'l-usûl*, thk. Hamed b. Hamdî es-Sâ'idî (Kuveyt: İdâretu'l-buhûs ve'l-mevsû'âti'l-islâmiyye, t.y.); el-Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin, *el-Vecîz fi'l-usûl*, thk. Abdurrahman Haçkalı (Kahire: Dâr-u ibn-i 'affân, 2008); Cemalettin Gezgiç, *Yusuf el-Kirmasti ve "Risale Fi Akadi'l-Firakin-Naciye" Adlı Eserinin Tahkiki* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi 2009); el-Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin, *Kitâbu'l-vakf*, thk. Meşhûr b. Dahîlullah b. Dâhil el-Hasânî (Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-ummu'l-kurâ, 2010); Omar Nassrat, *Yûsuf B. Hüseyin El-Kirmâstî'nin "El-Medârikü'l-Asliyye İle'l-Mekâsidi'l-Fer'iyye"si* (Tahkik ve Tahlil) (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013).

ismi, nisbesi ve doğumu, ailesi, çocukluğu, gençliği ve eğitimi, görevleri, vefatı, hocaları ve öğrencileri ve eserleri konuları işlenecektir.

1. MÜELLİFİN İSMİ, NİSBESİ VE DOĞUMU

Adı, Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'dir.⁴ Yûsuf Efendi⁵ olarak bilinmektedir. el-Kirmâstî⁶ nisbesiyle şöhret bulan müellifin ismine bazı kaynaklarda er-Rûmî ve el-Hanefî nisbesinin eklendiği görülmektedir.⁷ Müellifin vefatından sonra erken dönemlerde yazılmış biyografi kaynaklarında müellif için herhangi bir lakap zikredilmemektedir.⁸ Kepecioğlu, el-Kirmâstî'yi Sinaneddin lakabıyla anmaktadır.⁹ Müellife ait *Kitâbu'l-Vakf* adlı eserinin istinsah kaydında¹⁰ müelliften "Mevla'l-mevâlî Mevlânâ Sinân b. Hüseyin el-Kirmâstî" diye söz edilmektedir. Bu kayıt, eserin mukaddimesindeki "Yûsuf b. Hüseyin" ile birlikte düşünüldüğünde müellifin "Sinânuddîn" lakabının "Sinân" olarak kısaltılmış olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. el-Kirmâstî'nin sınırlı sayıda talikinin yer aldığı Ali Kuşçu'ya ait *Risâle fi'l-isti'âre*

- 4 Katib Çelebî (Hâcî Halife) Mustafâ b. Abdullah, *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, thk. Mahmûd Abdulkâdir el-Arnâvût (İstanbul: Merkezû'l-abhâs li't-târîh ve'l-funûn ve's-sekâfeti'l-islâmî, 2010), 3: 430; İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâr-i men zeheb*, thk. Abdulkâdir Arnâvût - Mahmûd Arnâvût (Beyrut: Dâru'l-ibni'l-kesîr, 1993), 9: 549.
- 5 Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevâmi'*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 1: 250; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, haz. Mustafa Tatçı - Cemâl Kurnaz (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009), 2: 53.
- 6 Kirmast (کرماست), Osmanlı döneminde Hudâvendigâr sancağına (Bursa merkezli sancak) bağlı kazanın adıydı. Cumhuriyet döneminde adı, Bursa iline bağlı bir ilçe olarak Mustafakemalpaşa şeklinde değiştirildi. Bkz. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001), 101; Mustafakemalpaşa Belediyesi. "Tarihçe", erişim: 4 Ağustos 2018, <http://www.mustafakemalpaşa.bel.tr/ilcemiz/tarihce.html>.
- 7 İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-'ârifin esmâu'l-muellifin ve âsârû'l-musannifin*, (b.y.: Muesseset-u târihi'l-'arabî, t.y.), 2: 563.
- 8 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 207; Mahmûd b. Suleymân el-Kefevî, *Ketâib-u a'lâmî'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, thk. Saffet Köse - Murat Şimşek - Hasan Özer - Huzeyfe Çeker (İstanbul: Mektebetu'l-irşâd, 2017), 4: 343; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku'ş-Şekâik*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 224; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430.
- 9 Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Hüseyin Algül v.dğr. (İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009), 4: 109.
- 10 Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, *Kitâbu'l-vakf*, Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, nr. 01868, 78b; Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, *Kitâbu'l-vakf*, thk. Meşhûr b. Dahîlullah b. Dâhil el-Hasânî (Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-ummi'l-kurâ, 2010), 360.

eserinin meçhul şarihi mukaddimesinde,¹¹ el-Kirmâstî'yi "Cemâluddîn" lakabıyla takdim etmektedir. el-Kirmâstî'nin eserlerinin mukaddimesinde kullanmadığı bu lakapların daha sonraları (muhtemelen vefatından sonra) kimi müstensih ve müellif tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ayvansarayî, el-Kirmâstî'nin babasının adının Hüsvrev olduğunu bildirmektedir.¹² Ancak bu bilginin doğru olması mümkün görünmemektedir. Zira hem müellifin eserlerinde¹³ hem de onun biyografisine yer veren kaynaklarda babasının adı Hüseyin olarak geçmiştir.¹⁴

Bilal Aktan, biyografi kaynaklarında ismi pek geçmeyen ve manzum olarak kaleme alınmış *Vikâye Tercümesi*'nin yazarı olarak bilinen Devletoğlu Yusuf Balîkesrî¹⁵ ile Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin aynı şahıslar olduğunu saptamıştır.¹⁶ Ancak Aktan, bu düşüncesini destekleyecek veriye değinmediği gibi yaptığımız incelemelerde bunu teyit edecek bulgulara da rastlanmamıştır.

Kaynaklarda el-Kirmâstî'nin doğum tarihi ve doğum yerine dair bilgi bulunamamıştır. Vefat tarihi olarak değerlendirilen 920/1514 yılı,¹⁷ öğrenim gördüğü Hocaşâde'nin (838-893/1434-1488) doğum yılı¹⁸ ve ilk eseri olarak değerlendirilen *Usûlu'l-İstîlâhâtî'l-beyâniyye* adlı risalesinin 848/1444'ten önce yazılmış olması¹⁹ dikkate alınınca onun, hicri IX. (XV.) asrın ikinci çeyreğinin başlarında doğmuş olması muhtemeldir. Onun Kirmâstlı (Bursa iline bağlı Mustafakemalpaşalı) olarak şöhret bulması ve sonraki başlıkta değinileceği üzere ailesinin Kirmâstî kasabasından olma ihtimali, onun orada doğmuş olabileceğini göstermektedir.

11 Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, No:11889, istinsah yılı h. 1060, 5. vr., Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, No: 01862, istinsah yılı h. 1060, 61. vr.

12 Ayvansarayî v.dğr., *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, 1: 250.

13 "Eserleri" başlığına bakınız.

14 Dipnot 4'te yer alan kaynaklara bakınız.

15 Devletoğlu Yusuf için bakınız. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 304.

16 Bilal Aktan, *Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002), 3-6.

17 Detaylı bilgi için "Vefatı" başlığına bakınız.

18 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 126-127; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 145-146; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 339-340; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 293; Saffet Köse, "Hocaşâde Muslihuddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 207.

19 İlgili başlığa bakınız.

2. AİLESİ

Kaynaklarda müellifin ailesine dair fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Kâtib Çelebi, onun Lala Şâhin Paşa'nın (ö. 788?/1386?) soyundan geldiğini belirtmektedir.²⁰ Bu bilgi doğruysa Lala Şâhin Paşanın el-Kirmâstî'nin babası Hüseyin'in, ya babası ya da dedesi olması gerekir.

Osmanlı devletinin ilk beylerbeyi unvanını alan Lala Şâhin Paşanın, Kirmâstî'de cami ve külliyesi bulunduğu için bu kasabadan olduğu düşünülmektedir. Kaynaklarda Lala Şâhin Paşa'nın, Mehmed adındaki büyük oğlu ve torunları Bâlî ve Hamzazâde'den söz edilmektedir. Ancak Hüseyin adında bir oğlu veya torunu olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Lala Şâhin Paşa'nın vefatından sonra vakfettiği mallarının mütevelliliği, önce oğlu Mehmed'e, sonra torunları Bâlî ve Hamzazâde'ye geçmiştir.²¹ Aynı şekilde Yûsuf b. Hüseyin'in oğlu Muhyiddin Çelebi'nin de Lala Şâhin Paşanın vakıflarına mütevellilik yaptığı aktarılmaktadır.²² Onun bu göreve getirilmiş olması, Lala Şâhin Paşa'yla aralarındaki irsi bağdan kaynaklanmış olabilir. Nitekim onun vakıflarının mütevelliliği, büyük oğlu Mehmed'e ve torunlarına muhtemelen bu gerekçeyle geçmişti. Bu durum, Kâtib Çelebi'nin söz konusu aktarımıyla birlikte değerlendirildiğinde el-Kirmâstî'nin, Lala Şâhin Paşa'nın soyundan geldiği söylenebilir. Bunun yanı sıra babası için "Hüseyin Fakih" kaydına²³ rastlanmaktadır. el-Kirmâstî'nin babası için zikredilen "Fakih" ibaresi ve Lala Şâhin Paşanın soyundan gelmiş olma olasılığı, onun eğitimi ve rahat bir aile ortamında yetiştiği, dolayısıyla da ilk öğrenimini bu ortamda babasından aldığı söylenebilir.

3. ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE EĞİTİMİ

el-Kirmâstî'nin doğum yeri ve tarihiyle ilgili bilgiler konusunda kapalılık söz konusu olduğu gibi, ömrünün çocukluk ve gençlik dönemlerine dair bilgiler konusunda da kapalılık söz konusudur. Ancak ömrünün geri kalan kısmına ait eldeki mevcut verilere dikkat edilince onun ömrünün bu evrelerini, tahsil süreciyle geçirdiği anlaşılmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere el-Kirmâstî, ilköğrenimini fakih bir babadan almıştır. Onun Arap

20 Katib Çelebi *Sullemu'l-vusûl*, 5: 243.

21 Detaylı bilgi için bkz. Abdulkadir Özcan, "Lala Şâhin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 77-78.

22 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 3: 209.

23 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2: 200, 3: 45, 239.

dili, fıkıh, fıkıh usulü, kelâm ve mantık alanlarında yazdığı yirmiye aşkın eseri göz önünde bulundurulduğunda, verimli bir öğrenme süreci yaşadığı anlaşılmaktadır. Kaynaklarda onun ilim tahsili için Mısır, Horasan veya başka bir İslam beldesine seyahat ettiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Zaten ömrünün ilk döneminin tekabül ettiği “Sultan II. Murad (824-848/1421-1444, 850-855/1446-1451) dönemi²⁴ ile Fatih Sultan Mehmet (848-850/1444-14446, 855-886/1451-1481) döneminin²⁵ ilk yılları, artık Osmanlı medreselerinin olgunlaşma sürecini tamamladığı dönemdir.²⁶ Nitekim bu dönem, Molla Fenârî (ö. 834/1431), Ali Kuşçu (ö. 879/1474), Molla Hüsrev (ö. 885/1480) ve Hocazâde (ö. 893/1488) gibi önemli simaların boy gösterdiği bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Dolayısıyla onun asıl öğrenimini, Bursa ve İstanbul illerinde bulunan medreselerdeki önemli kişilerinden ders alarak sürdürdüğünü söylemek yerinde olacaktır. Nitekim el-Kirmâstî'nin biyografisine yer veren müellifler, neredeyse konsensüs hâlinde onun dönemin en önemli ilmi simalarından olan Mustafa b. Yusuf b. Sâlih Hocazâde'den ilim tahsil ettiğini belirtmektedir.²⁸ Hocazâde'nin hayat hikayesi incelendiğinde, ilgili çalışmalarda görüldüğü üzere Hocazâde, II. Murad tarafından önce Kestel kadılığına, sonra Bursa Esediye medresesi müderrisliğine getirilmiştir.²⁹ Onun bu görevlere getirilişi, II. Murad'ın (ö. 855/1451) padişahlığın son döneminde gerçekleştiği varsayılmalıdır. Zira Hocazâde, 838/1434 doğumlu olduğundan³⁰ II. Murad'ın padişahlığının son yılında 17 yaşını yeni doldurmuştur. Hocazâde'nin tedris faaliyetine 855/1451 yılından itibaren başladığını varsaydığımızda el-Kirmâstî'nin ondan ilim tahsil etmiş olması da bu tarihten sonra gerçekleşmiştir. el-Kirmâstî'nin beyan

24 Halil İnalçık, “Murad II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 164.

25 Halil İnalçık, “Mehmed II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 395.

26 Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim ve Öğretim*, (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 98-99.

27 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 175, 181-184.

28 Kefevî, *Ketâib-u a'lâmî'l-ahyâr*, 4: 343; Mecdî, *Hadâiku'ş-Şekâik*, 224; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; İbnu'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549; Ebû'l-Hesânât Muhammed Abdulhay b. Abdilhalîm b. Muhammed el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*, (Bejrût: Dâru'l-ma'rife, t.y.), 227; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

29 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 127.

30 Köse, “Hocazâde Muslihuddin Efendi”, 18: 207.

ilminin konularını içeren *Usûlu'l-İstîlâhâtî'l-beyâniyye* adlı eserini 848/1444'den önce veya 850-855/1446-1451 aralığında yazmış olması,³¹ onun Hoca-zâde'ye talebe olmadan önce en azından alet ilimlerinde önemli bir merhaleyi aştığını göstermektedir. Bu durum, onun Hoca-zâde'den öğrenim görmesine neden olan temel etkenin, Hoca-zâde'nin birçok telif eserinin bulunduğu³² akli ilimlerdeki yetkinliğinden yararlanma konusundaki çabası olduğuna işaret etmektedir. el-Kirmâstî, öğrenim sürecinin ileri düzeyini, döneminin seçkin siması olan Hoca-zâde ile geçirerek birçok alanda ilmi yetkinliğe erişmiştir.

4. GÖREVLERİ

Tespit edebildiğimiz kadarıyla el-Kirmâstî, üç farklı görevde bulunmuştur.³³

Tahrir Eminliği: Osmanlı maliye teşkilatında vergi ve vergi verenlerin sayımı için defterler tutuluyordu. Sayım işi ve sayım defterlerine tahrir denilirken bu işi yapan kimseye de tahrir emini deniliyordu. Tahrir eminliği, o zamanın bürokratik yapısı içerisinde yüksek bir mevki olarak görülüyordu.³⁴ Bu göreve, geniş hukuk anlayışına ve kanun bilgisine sahip kazaskerlik, kadılık, müderrislik, sancakbeyliği vs. başarılı hizmetleriyle tanınmış dürüst ve önemli şahsiyetler seçilirdi.³⁵

el-Kirmâstî'nin yaptığı görevlerden biri, tahrir eminliğidir.³⁶ Kepecioğlu, onun Hudâvendigâr sancağının nüfus ve emlak tapu defterinin tahrir

31 Daha detaylı bilgi için eserin incelendiği ilgili başlığa bakınız.

32 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 138.

33 Müellifin ifa ettiği bu üç göreve yer verilirken oluşturulan sıralama, onun bu görevleri icra tertibini temsil etmemektedir. Zira elimizde onun tüm görevlerinin tertip sırasını içeren bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte onun Sahn-ı Semân müderrisliği, Bursa kadılığı ve İstanbul kadılığı görevlerinin sıralamasına dair ulaşılan bilgi doğrultusunda yaptığı görevler için bu tertip takip edilmiştir.

34 Mehmet Öz, "Tahrir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 425-426. Bazı araştırmacılar, Osmanlı dönemindeki alimler için (kuruluş dönemi alimlerini dışarda tutarak) "bürokrat ulemâ" yakıştırmasında bulunmaktadır. Bkz. Abdurrahman Atçıl, "'Osmanlı Devleti'nin Ulemâsı' / Osmanlı Âlim-Bürokratlar Sınıfı (1453-1600)", *Osmanlılarda İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper, Mustakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 265-279.

35 Sevgi Işık v.dğr., *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*, (Ankara: Tapu ve Kadastro Genel M - dürlüğü Yay., 2012), 8.

36 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 3: 45; 4: 109; Işık v.dğr., *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*, 8.

eminliğini yaptığını kaydeder.³⁷ Kaynaklarda Bursa merkezli Hudâvendigâr sancağı³⁸ için ilk defa bu ismin (Hudâvendigâr sancağı ismi) 889/1484 ve 891/1486 yıllarına ait Bursa Kadı Sicil defterlerindeki hüküm suretlerinde geçmektedir.³⁹ Bu itibarla onun 889/1484 yılı veya sonrasında yılların birinde veya birkaçında bu görevi yerine getirdiği düşünülebilir.

Müderreslik: el-Kirmâstî, öğrenim sürecini Hoca-zâde'den⁴⁰ ilim tedris ederek ikmale erdirdikten sonra çeşitli medreselerde görev yapmaya başlamıştır.⁴¹ Ancak onun bu görevleri ne zaman yaptığına ve görev yaptığı medreselerin hangileri olduğuna dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak el-Kirmâstî'nin Tahrir Eminliği görevinden bahsedilirken bir kimsenin böyle bir görevi yapabilmesi için geniş hukuk anlayışına ve kanun bilgisine sahip; kazaskerlik, kadılık, müderreslik, sancakbeyliği vs. görevlerinden birini yerine getirmiş olması gerekiyor, denilmiştir. O bu görevlerden bir kısmını hiç yapmamışken bir kısmını da kadılık ve Sahn müderresliği gibi görevinden sonra yerine getirmiştir. O halde el-Kirmâstî, Sahn-ı Semân medreselerinden önceki müderreslik görevlerini 889/1484 yılından önce yapmış olmalıdır.

el-Kirmâstî, Bursa veya İstanbul'da o dönem için var olan medreselerde görev yaptıktan sonra Sahn-ı Semân Medreselerinde görev yapmaya başlamıştır.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul fethettikten sonra pay-i tahtı İstanbul'a taşımıştır. Ardından İstanbul'u devletin merkezi (başkent) yaptığı gibi ilim şehri de yapmak istemiştir.⁴² Kendi adıyla anılan camiyle birlikte etrafına Sahn-ı Semân adı verilen medreseleri inşa ettirmiştir.⁴³ 875/1470'te yapımı

37 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 3: 45; 4: 109.

38 Sancak, Osmanlı devletinde askeri ve idari bir terim olarak bayrak veya bunun temsil ettiği askeri birlik ve bunların oluşturduğu idari bölge anlamında kullanılmıştır. Bkz. İlhan Şahin, "Sancak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 97-98.

39 Feridun Emecen, "Hudâvendigâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 285.

40 İleride "hocaları" başlığı altında tanıtılacaktır.

41 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 207; Mecdî, *Hadâiku'ş-Şekâik*, 224; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227.

42 Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Eğitim*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1983), 84.

43 Fahri Unan, "Sahn-ı Semân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 532.

tamamlanan medreselerle Osmanlı medreselerinde yeniden yapılanmaya gidilmişti. Buna göre medreselerde yedili bir derecelendirme yapılmış ve Sahn Medreseleri bu sistemin en tepesinde yer almıştır. İcazet alan bir müderris görev almaya en alt dereceli medreseden başlayarak yukarıya doğru belli bir sistem içerisinde terfi ederdi.⁴⁴ İşte el-Kirmâstî, Fatih döneminde oluşturulan bu medrese sisteminin en üst derecesi sayılan Sahn Medreselerinde görev yapmıştı. Bu görev, o günün şartlarında 500 akçeli kadrolar olarak değerlendirilen Edirne, Bursa gibi illerde kadılık yapma imkânı sunmaktadır.⁴⁵

el-Kirmâstî'nin bu görevi, Baltacı'nın 900/1495'ten önce Sahn-ı Semân'da görev yaptığı kaydı⁴⁶ dışında hangi yıl ve yıllarda görev yaptığı dair bilgi elde edilememiştir. Ancak Sahn medreselerinin yapımı 875/1470'de tamamlandığına göre onun bu görevi söz konusu tarihten sonra yapmış olması gerekiyor. Taşköprizâde, Molla İbrahim Paşa'nın (ö. 905/1499) Rumeli Kazaskeri olarak görevlendirildiğinde el-Kirmâstî'nin İstanbul'da olduğunu aktarmaktadır.⁴⁷ Molla İbrahim Paşa'nın biyografisi incelenince onun 890/1485 yılında Rumeli Kazaskeri olarak görevlendirildiği görülecektir.⁴⁸ O dönemde bir kimsenin Bursa statüsündeki illere kadı olabilmesi için Sahn Medreselerinde görev yapması gerekiyor. Bir alt başlıkta görüleceği üzere o, 900/1495 yılı civarlarında Bursa kadılığı yapmıştır. Anlatılan veriler çerçevesinde onun Sahn-ı Semân medreselerinde 890-900/1485-1495 yılları arasında⁴⁹ görev yaptığı söylenebilir.

*“Altıncı medresenin (Sahn Medreselerinin altıncısının) müderrisi Sinân Kirmâstî olup yevmiyesi elli akçe iken ilk defa Mevlâ Ahaveyn, 894/1489 senesinde yevmiye seksen akçe ile müderris olmuştur.”*⁵⁰ Uzunçarşılı'ya ait bu kayıt

44 Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005), 1: 116-119; 1: 131-132; Atay, *Osmanlılarda Yüksek Eğitim*, 77-88; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 1: 35-36.

45 İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, 174.

46 Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, 2: 649.

47 Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 205.

48 İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, (Ankara: TTK Basımevi, 1986), 101; Münir Aktepe, *“Çandarlı İbrahim Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 214.

49 Onun bu görevi, söz konusu aralığın tamamında, bir kısmında, ilk tarihin öncesinden başlayarak yaptığı vs. şeklinde bir yargıda bulunmak için elimizde gerekli veri bulunmamaktadır.

50 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları,

ile “Müellifin İsmi, Nisbesi ve Doğumu” başlığında değinildiği üzere “Sinân” ifadesinin el-Kirmâstî'nin “Sinânuddîn” lakabının kısaltılmış hâli olabileceğine dair değerlendirmemizle birlikte düşünüldüğünde, Sinân Kirmâstî'nin, Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî olması muhtemel görünmektedir. Bu olasılıkta müellifimiz el-Kirmâstî, 894/11489 yılına kadar Sahn Medreselerinde müderrislik yapmaktaydı.

Kadılık: Müellifin icra ettiği görevlerden biri de kadılıktır. el-Kirmâstî, önce Bursa sonra İstanbul'da kadılık yapmıştır.

Bursa Kadılığı: Onun biyografisine yer veren bütün kaynaklar, onun önce Sahn-ı Semân Medreselerinde müderrislik yaptığını, sonra da Bursa'da kadılık yaptığını bildirmektedir.⁵¹ Fakat onun ne zaman ve ne kadar süreyle bu görevi ifa ettiğine değinilmemektedir. Taşköprizâde'deki bir anlatıya göre el-Kirmâstî, Bursa kadısıyken 869/1465 yılında Edirne kadılığında azledilip bir müddet sonra Yıldırım Beyazıt vakıflarına müteveli tayin olunan Molla İbrahim Paşa (ö. 905/1499) ile hesap konusunda tartışmış ve ardından Fatih Sultan Mehmed tarafından Molla İbrahim Paşa bu görevinden azledilmiştir.⁵² Ancak Molla İbrahim Paşanın biyografisini incelediğimizde onun 873/1468 yılında Amasya'ya II. Beyâzid'in lalası olarak görevlendirildiğini ve Fatih'in 877/1473 yılında Akkoyunlu hükümdarına yönelik yaptığı seferde onun hâlâ bu görevinde olduğu görülmektedir.⁵³ Yapımına 867/1463'te başlanan Sahn-ı Semân medreseleri ise 875/1470'te tamamlanmıştır. el-Kirmâstî Bursa kadılığını, Sahn-ı Semân'daki müderrislik görevinden sonra yaptığının göre Taşköprizâde'deki anlatının⁵⁴ hiç olmazsa el-Kirmâstî'nin o esnada Bursa kadılığı yapıyor olduğu kısmının doğru olmaması gerekir.

Öyleyse o, bu görevi ne zaman yapmıştır? Bu soruya ancak onun Bursa kadılığı tecrübesinden sonra takdir görüp İstanbul kadılığına atanmış olduğu varsayımıyla⁵⁵ bir tahmin yürütmek mümkün görünüyor. Bir alt

2014), 12.

51 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 207; Mecdî, *Hadâiku'ş-Şekâik*, 224; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zehab*, 9: 549; Ebû Gays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ez-Ziriklî, *Âlâm*, (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, t. y.), 8: 227.

52 Anlatının detayları için bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 203

53 Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, 100-101.

54 Uzunçarşılı da Molla İbrahim Paşa'nın biyografisine bakıldığında söz konusu anlatının mümkün olmadığını belirtmiştir. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, 102-103.

55 Sahn-ı Semân Müderrisliği, Bursa kadılığı ve İstanbul kadılığı şeklinde devam eden benzer bir pratik için bakınız. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 50.

başlıkta görüleceği üzere o, 901/1496 yılında İstanbul kadılığına atanmıştır. Kepecioğlu'nun oluşturduğu Bursa kadıları listesinde⁵⁶ el-Kirmâstî'nin ismi olmamakla birlikte 900/1495 ve 901/1496 yıllarında kimsenin ismi görünmemektedir. Dolayısıyla az önce temas edilen varsayım doğrultusunda onun Bursa kadılığını, 899-901/1494-1496 yılları aralığında yapmış olabileceği söylenebilir.

İstanbul Kadılığı: el-Kirmâstî'nin önce Bursa, sonra İstanbul kadılığına getirildiği ifade edilmiştir.⁵⁷ İstanbul kadılığı, Osmanlı devletinin bürokratik yapısı içerisinde, defterdarlığın üstü, beylerbeyliğiyle eşit ve kazaskerliğe geçişi sağlayan üst düzey bir görevdir.⁵⁸ Katib Çelebî, onun biyografisine yer verirken onun 901/1495 yılında İstanbul kadısı olduğunu söylemektedir.⁵⁹ Yine Alâuddîn Kâsım b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâlî'nin (ö. 912/1506) biyografisine yer verirken el-Cemâlî'nin, 901/1495 yılında el-Kirmâstî'nin yerine İstanbul kadılığına getirildiğini aktarmaktadır.⁶⁰ Yani el-Kirmâstî, 901/1495 yılında başladığı İstanbul kadılığından aynı yıl içerisinde ayrılmıştır.

5. VEFATI

el-Kirmâstî'nin biyografisine yer veren kaynaklar onunla ilgili genelde birbirine yakın bilgileri tekrarlarlarken söz konusu vefat tarihi olunca farklı tarihlere yer vermektedirler. el-Kirmâstî'ye yakın dönemde yaşamış olan Taşköprizâde (ö. 968/1561), el-Kefevî (ö. 990/1582) ve Mecdî (ö. 999/1591), onun vefat yılı için kesin bir tarih vermek yerine 900/1495 civarlarında vefat ettiğini aktarırlar.⁶¹ el-Kirmâstî'nin biyografisine yer veren daha sonraki yazarların vefat yılı olarak belirledikleri 899/1494⁶² veya 900/1495⁶³ yılına

56 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2: 262.

57 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 207; Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 343; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 224; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; İbnu'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549; Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227; Ziriklî, *'Alâm*, 8: 227.

58 Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, 1: 142.

59 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430

60 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 20.

61 Taşköpderizâde, *eş-Şekâik*, 208; Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 344; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 224; Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 1623.

62 İbnu'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 4: 109; Abdullah Mustafâ el-Merâğî, *el-Fethu'l-mubîn fi tabakâti'l-usûliyyin*, (Mısır: Matba'at-u Abdulhamîd Ahmed, t.y), 3: 58.

63 Mehmed Süreyyâ, *Sicilli Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmânî*, (Westmead: Gregg

dair gerekçesi ve temellendirilmesi yapılmayan bilgi, sanki söz konusu müelliflerin aktardığı; “(في حدود التسعمئة) dokuz yüz sınırlarında” kaydını netleştirmeye yönelik bir çaba gibi görünmektedir.

Katib Çelebî, el-Kirmâstî'nin 906/1500 yılında vefat ettiğini belirtmektedir.⁶⁴ Sonraki dönem müelliflerinden İsmâil Paşa ve Ziriklî, onun bu verisini teyit etmektedir.⁶⁵ Ancak el-Kirmâstî'nin kaynaklarda adı *el-Hâşiye 'ale'l-Mutavvel veya Hâşiyetu's-Şerhi'l-Mutavvel li't-Telhîs* olarak geçen eseri, incelendiğinde onun bu eserinin me'ânî ve beyân kısımlarını farklı dönemlerde yazdığı ve söz konusu eserinin me'ânî kısmını II. Bayezid'in oğlu Ahmed'e ithaf ettiği görülmektedir. Müellif, söz konusu eserinin mukaddimesinde II. Bayezid'in oğlu Ahmed'i Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu sultanı olarak nitelemektedir.⁶⁶ Osmanlı tarihi kaynaklarına bakılınca II. Bayezid'in yaşlanıp hastalandığı demlerde Atik (Hadım) Ali Paşa (ö. 917/1511) gibi önemli devlet adamlarının tavsiyeleri doğrultusunda tahtını bir ara oğlu şehzade Ahmed'e devretmeye niyetlendiği ve bu yüzden onu İstanbul'a çağırıldığı görülmektedir. Fakat daha sonraları Atik Ali Paşa'nın şehit edilmesi ve yeniçerilerin tahtın Yavuz Sultan Selim'e devredilmesine yönelik destek girişimleri sonucu II. Bayezid bu düşüncesinden vazgeçmiş ve onun yerine Osmanlının dokuzuncu sultanı olması için Yavuz Sultan Selim'de karar kılmıştır. Değinen olaylar 917-918/1511-1512 yıllarında gerçekleşmiştir.⁶⁷ Bu veri, el-Kirmâstî'nin bu tarihlerde hayatta olduğunu göstermektedir. Müellifin vefat tarihi için biyografi kaynaklarında bu tarihe yakın olarak iki yıl; 912/1506⁶⁸ ve 920/1514⁶⁹ zikredilmektedir. Birincisinin imkânsızlığı aşıkarken ikincisi muhtemel görünmektedir. Dolayısıyla Bursalı Mehmed

International Puplichers, 1971), 4: 653.

64 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; 5: 243; Katib Çelebî/Hâcî Halîfe Mustafâ b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, haz. Şerafettin Yaltkaya (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 1: 136, 343, 859; 2: 2014.

65 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563; Ziriklî, *Alâm*, 8: 227.

66 ... فائق الأنام في الحقائق تاسع آل عثمان أسكنهم الله تعالى في نعيم الجنان لجهدهم في إعلاء كلمة... ”الإيمان السلطان أحمد أحمدى الخصائل محمدى الشمائل ...” Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan V. Sultan Koleksiyonu, No: 00283, vr . 2a.

67 Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1341/1923), 201-203; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1991), 367-375; Feridun Emecen, “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 46: 408.

68 Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevâmi'*, 1: 250.

69 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 54.

Tahir'in 920/1514 verisi, zikredilen yıllar içerisinde en tutarlı yıl olarak belirmektedir.

Vefat tarihine dair bu çeşitliliğe karşın ulaşılan kaynakların tümü, el-Kirmâstî'nin İstanbul'da vefat ettiğini ve Fatih camisi civarında yaptırdığı mektebin/medresenin avlusuna defnedildiğini kaydetmiştir.⁷⁰

6. ÇOCUKLARI

el-Kirmâstî'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla Mustafâ, Muhyiddin, Muhammed/Mehmed ve Abdullah isimli dört çocuğu bulunmaktadır.

Mustafâ b. Yûsuf el-Kirmâstî: Mustafâ Çelebi olarak bilinmektedir. Dönemin alimlerinden olan Hızır Şâh oğlu Derviş Mehmed'in⁷¹ kızı Hundî Paşa ile evliydi. Hızır Çelebi ve Hüseyin Çelebi adında iki oğlu vardı.⁷² Oğullarının her ikisi de babaları gibi dönemin Bursa alimlerindendi. Mustafa Çelebi, 925/1519 yılında vefat etmiştir.⁷³

Kütüphane kayıtlarında Mustafâ b. Yûsuf el-Kirmâstî adına *Risâle fi ba'd-i gazevât-i Resûlillâh ve fedâil-i'cihâd*⁷⁴ isimli küçük hacimli bir risale bulunmaktadır. Bu risalenin müellifinin oğlu Mustafâ Çelebi olması muhtemel görünmektedir.⁷⁵

Muhyiddîn b. Yûsuf el-Kirmâstî: Kaynaklarda hakkındaki bilgi yok denecek kadar azdır. Muhyiddin Çelebi olarak bilinmektedir. 919/1513

70 Taşkoprizâde, *eş-Şekâik*, 208; Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 344; Mecdî, *Hadâiku'ş-Şekâik*, 224; Katib Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; İbnu'l-Îmâd, *Şezârâtü'z-zehab*, 9: 549; Ayvansarayî v.dğr., *Hadikatü'l-Cevâmi'*, 1: 250; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 54; İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, 2: 563; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 4: 109; Zirikî, *Alâm*, 8: 227.

71 Derviş Mehmed ve babası Hızır Şah dönemlerinin büyük alimlerindendi. Bkz. Taşkoprizâde, *eş-Şekâik*, 95-96, 168-169.

72 Mehmed Süreyyâ, el-Kirmâstî'nin Hüseyin Efendi adında bir torunu olduğunu aktarmıştır. Ancak zikredilen şahsın aynı kişi mi ya da farklı bir kişi mi olduğu tespit edilememiştir. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicilli Osmânî*, 4: 653.

73 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2: 182; 3: 239.

74 Köprülü Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey, No: 00719, t.y., vr. 1b-3b.

75 Risale, Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiş, Sultan Selim ise 918-926/1512-1520 yıllarında padişahlık yapmıştır. (Emecen, "Selim I", 46: 420) Mustafa Çelebi de 925/1519 yılında vefat etmiştir. Mevcut veriler, söz konusu risalenin ona ait olmasına engel bir durumun olmamasına karşın, müellif isminin tamamen örtüşmesi ve o dönemde benzer isimle bir başkasına rastlanılmamış olunması, risalenin Mustafa Çelebi'ye ait olduğu tezini daha güçlü kılmaktadır.

yılında Lala Şahin Paşa'nın Bursa ve Kirmastı'da (Mustafakemalpaşa'da) yaptırdığı imaretlerinin vakıf mütevelliliğini yapmıştır.⁷⁶

Muhammed/Mehmed b. Yusûf el-Kirmâstî: el-Kirmâstî'nin bu oğlunun varlığına dair tespit edilen tek kayıt, *Tebyîn* adlı eserinin ferağ kaydında geçmektedir. Eserin ferağ kaydında yer alan;

وقد وقع الفراغ عن تحرير هذه النسخة الشريفة على يد ابن مؤلفها محمد ... في اليوم السابع عشرة من شهر جمادى الآخرة سنة ٨٨٩⁷⁷

şeklindeki bu kayıt, el-Kirmâstî'nin Muhammed/Mehmed? adında bir oğlunun olduğunu ve onun 889/1484 yılında hayatta olduğunu göstermektedir.⁷⁸

Abdullah b. Yusuf el-Kirmâstî: Hayatına dair bilgi bulunmamaktadır. el-Kirmâstî'nin Hüsrev Efendi adında müderrislik ve kadılık yapan torunundan söz edilmiştir. Ancak Nev'îzâde'de aktarılan bu bilgilerde Hüsrev Efendi'nin babasının ismi zikredilmemiştir.⁷⁹ İsmâil Paşa, Hüsrev Efendi'nin biyografisine yer verirken ismini, Hüsrev b. Abdullah olarak kaydetmiştir.⁸⁰ Bu veriler esas alındığında el-Kirmâstî'nin Abdullah isminde bir çocuğunun daha olduğu söylenebilir.

7. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

7.1. Hocaları

Geriye zengin bir miras bırakan el-Kirmâstî, ciddi bir öğrenim sürecinden geçmiş olmalıdır. Aynı şekilde kişisel kabiliyeti ve gayretinin yanı sıra önemli şahsiyetlerden ders almış olmalıdır. Kaynakları incelediğimizde el-Kirmâstî'nin hayatının diğer kesitlerine dair olan ketumluk burada da geçerlidir. Onun öğrenim sürecine ve kimlerden ders aldığına dair neredeyse hiç bilgi yoktur. Öğrenim hayatıyla ilgili kaynaklarda, Taşköprizâde menşeli

76 Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 3: 209.

77 Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan Koleksiyonu, No: 00347, vr. 84.

78 Yaptığımız incelemelerde Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Koleksiyonu, No: 00299 (vr. 173) ve İstanbul Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, No: 01393 (vr. 198) yazma nüshalarının müstensihisi olarak karşılaştığımız Muhammed b. Yûsuf el-Kirmâstî'nin müellifin oğlunun olması mümkün görünmemektedir. Zira bu nüshaların ilkinin istinsah yılı 1004/1596, ikincisinin 1005/1597 olarak kaydedilmiştir. Bu yıllar ile müellifin *et-Tebyîn* eserindeki 889/1484 istinsah yılı arasında epeyce bir zaman bulunmaktadır.

79 Nev'îzâde 'Atâî, *Hedâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 16-17.

80 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, 1: 345.

olduğunu düşündüğümüz, onun çağının alimlerinden ders aldıktan sonra Hocazâde'den öğrenim gördüğü⁸¹ bilgisi dışında başka bir bilgiye rastlanmamıştır. Bazı çağdaş çalışmalarda karşılaşılan el-Kirmâstî'nin Musannifek olarak bilinen Alâuddîn Alî b. Muhammed b. Mes'ûd el-Bistâmî eş-Şârûdî'den (ö. 875/1470) öğrenim gördüğü bilgisinin⁸² kaynağı, teyit edilememiştir.

Hocazâde (ö. 893/1488): Adı, Muslihuddîn Mustafa b. Yusuf b. Sâlih'tir. Hocazâde olarak bilinir. 838/1434 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası dönemin zengin tüccarlarından Yûsuf Efendi'dir. Babasının ticarete yönelmesini istediği Hocazâde, bunun yerine ilme yönelmeyi tercih etti. Babası bu durumdan hoşnut olmadığı için öğrenim hayatında sıkıntılar yaşadı. Döneminin alimlerinden Ayasuluk kadısının oğlu Mehmed'den usûl, belâgat derslerini aldı. Sonra Bursa Sultaniye Medresesinin müderrisi Hızır Bey'den ders görüp yanında muidlik⁸³ yapmaya başladı. İlmi yeteneği sayesinde hocasının dikkatini çeken Hocazâde, hocası tarafından II. Murad'a takdim edildi. Sultan, onu ilk önce Kestel kadılığına daha sonra Bursa Esediye Medresesi müderrisliğine getirdi.⁸⁴

Fatih Sultan Mehmed tahta çıkınca padişahın huzuruna çıkan Hocozâde, orada cereyan eden tartışmada Molla Zeyrek (ö. 903?/1497-98?) ve Molla Seyyid Ali'ye (ö.?) verdiği cevaplarından dolayı padişahın ilgisini çekti. Fatih, bu olaydan sonra onu kendisine hoca olarak görevlendirdi. Burada padişahla birlikte 'İzzeddîn ez-Zencânî'nin (ö. 660?/1262?) *el-'İzzî fi't-tasrîf* kitabını okuyan Hocazâde, bu kitaba bir şerh yazdı. Fatih tarafından kazasker olarak görevlendirilen Hocazâde, bir müddet sonra Bursa Sultâniye medresesi ve Sahn-ı semânda müderrislik yaptı. Ardından Edirne ve İstanbul kadılığına getirildi. Fatih döneminde son olarak İznik kadılığı ve oradaki medreselerde müderrislik görevini yaptı. II. Bayezid döneminde ise Bursa Sultaniye Medresesine ve Bursa müftülüğüne tayin edildi. Buradayken felç

81 Taşkoprizâde, *eş-Şekâik*, 206; Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 343; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 224; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; İbnu'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549; Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

82 Bkz. Kirmâstî, *el-Vecîz*, "Dirâse", 35.

83 Muid, müderrisin derslerini tekrarlayıp izah eden, müzakereci ve müderris yardımcısı anlamında kullanılmaktaydı. Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, 1: 113.

84 Taşkoprizâde, *eş-Şekâik*, 126-127; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 145-146; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 293; Köse, "Hocazâde Muslihuddin Efendi", 18: 207.

geçiren Hocazâde 893/1488 yılında vefat etti ve burada defnedildi.⁸⁵

el-Kirmâstî, Molla Sirâceddîn, Kâdızâde Kutbuddîn Mehmed gibi birçok öğrenci yetiştiren Hocazâde, aynı zamanda birçok eser de kaleme almıştır. *Tehâfutu'l-felâsife*, *Hâşiye 'alâ Şerh-i Hidâyeti'l-hikme li Mevlânâzâde*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf li's-Seyyid ve Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tevâli' li'l-İsfehânî* bu eserlerinden bazılarıdır.⁸⁶

7.2. Öğrencileri

Başta Sahn-ı Semân Medreseleri olmak üzere uzun bir süre birçok medresede müderrislik yapan el-Kirmâstî'nin onlarca öğrencisinin olması kaçınılmazdır. Ancak kaynaklarda ona öğrencilik yapan kişilerden sadece el-Mevlâ Şu'ayb'in ismi geçmektedir. Müellife dair çalışması bulunan Benli, her ne kadar Kemalpaşazâde'yi (ö. 940/1534) onun öğrencisi olarak ansa⁸⁷ da bu durumu teyit edecek bir bilgiye rastlanmamıştır.

el-Mevlâ Şu'ayb (ö.?): et-Turâbî nisbesiyle şöhret bulan el-Mevlâ Şu'ayb'in doğum ve ölüm tarihine dair bilgi bulunmamaktadır. Doksan yılı aşkın ömür sürdüğü aktarılan et-Turâbî'nin tedris hayatına ilk önce döneminin alimlerinden ders alarak başladığını, daha sonra sırayla el-Kirmâstî'nin, Hüsâmzâde'nin ve 'Alâuddîn Ali el-'Arabî'nin hizmetine girerek ilim tahsil ettiği belirtilmektedir. et-Turâbî, Tahsil hayatını tamamladıktan sonra Sultan II. Bayezid tarafından ilk olarak sarayda kölesinin eğitimi için, daha sonraları Filipe Medresesinde ve Edirne'deki el-Halebiyye Medresesinde görevlendirilmiştir. Son olarak da günlük 45 akçeyle vaiz olarak görevlendirilmiş ve vefat edene kadar bu görevini sürdürmüştür. Kaynaklar onu, sünnete riayet eden, salih, iyiliksever, neşeli ve duygusal biri olarak betimlemektedir.⁸⁸

85 Taşkoprizâde, *eş-Şekâik*, 127-138; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 145-158; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 339-340; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 293; Köse, "Hocazâde Muslihuddin Efendi", 18: 208.

86 Taşkoprizâde, *eş-Şekâik*, 138; Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 158; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 339-340; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 293; Köse, "Hocazâde Muslihuddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 18: 208-209.

87 Benli, *Yûsuf el-Kirmâstî Hayatı ve et-Tebyîn Fi'l-Me'âni Ve'l-Beyân'ı*, 57.

88 Taşkoprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye*, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1975), 251. Taşkoprizâde'nin Ahmed Subhi Furat tarafından tahkik edilen aynı eserinde el-Mevlâ Şu'ayb'in hocaları arasında el-Kirmâstî ismi geçmemektedir. Taşkoprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye*, thk., Ahmed Subhi Furat, 418-419.

8. ESERLERİ

Yapılan araştırmalar neticesinde el-Kirmâstî adına kayıtlı 25 telif eser tespit edilmiştir. Ayrıca onun tarafından İstanbul'da Vefa semtinde bir medrese ve yine İstanbul'da Fatih semtinde bir mescit ve bir mektep inşa ettirilmiştir. Onun bu eserleri, aşağıda belâgat, fıkıh usûlü ve fıkıh, kelim, mantık ve münazara, Kirmâstî Medresesi başlıkları altında sırayla incelenecektir.

8.1. Belâgat

el-Kirmâstî'nin Belâgat alanında 8 eseri tespit edilebilmiştir. Bu eserlerinden sadece *et-Ta'lik 'ale'r-Risâle fi'l-isti'âre li 'Alî Kuşçu* olarak isimlendirilen risalenin, müellife nispetini teyit eden metin içi kayda rastlanmamıştır. Müellif, bu alandaki eserlerinin çoğunu birbirine yakın tarihlerde yazmış olsa da bu alanda telif ettiği muhtemel ilk eseri; *Usûlu'l-ıstılâhâti'l-beyâniyye* (848/1444'den önce veya 850-855/1446-1451 aralığında yazılmış) ile yine muhtemel son telifi; *el-Hâşiye 'alel Mutavvel'* in me'ânî kısmı ve ihtisarı (917-918/1511-1512 yıllarında veya sonrasında yazılmış) yazım tarihleri dikkate alındığında bu eserlerin geniş bir zaman diliminde yazıldığı söylenebilir.

a- er-Risâle fi usûli'l-ıstılâhâti'l-beyâniyye

el-Kirmâstî'nin isimlendirmedeği bu risalesi, kütüphane kayıtlarında *er-Risâle fi kevâidi'l-beyaniyye* olarak geçmektedir. Kaynaklar, el-Kirmâstî'ye ait bazı risalelerden söz etmekte⁸⁹ ise de bu isimle bir risalesinin varlığına değinmemişlerdir. *Usûlu'l-ıstılâhâti'l-beyâniyye*'nin tespit edilen her üç nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, No: 02226, t.y., vr. 1-16; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, No: 01794, t.y., vr. 1-27; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 03753, t.y., vr. 1b-21b) da risale, el-Kirmâstî'ye nispet edilmiştir. Tespit edilen her üç nüshada eserin telif tarihine dair kayda rastlanılmamıştır. Ancak müellifin Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği bu eserinde, benzer durumun söz konusu olduğu diğer eserlerindeki; *Osmanlının yedinci sultanı, sekizinci sultanı veya dokuzuncu sultanı* gibi bir kayda yer vermemiş olması, eserin Fatih'in sultan olmadan önce veya sultanlığa ara verdiği dönemde yazılıp ona ithaf edildiğini akla getirmektedir. Bu takdirde eserin ya 848/1444 yılından önce⁹⁰ veya 850-855/1446-1451 yılları

89 Katib Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430.

90 Zira Fatih Sultan Mehmed ilk olarak 848/1444 yılında tahta geçmiştir. Bkz. Halil İnalçık, *"Mehmed II"*, 28: 395.

arsında⁹¹ telif edilmiş olması gerekiyor. el-Kirmâstî'nin 838/1434 doğumlu Hocazâde'ye öğrenci olduğu bilgisiyle beraber düşünüldüğünde ikincisi daha muhtemeldir. Risalenin telifi için öngörülen yıllar itibariyle müellifin telif ettiği ilk eseri olması, muhtemeldir.

Beyân ilminin temel konularını alan risale Timur Aşkan tarafından tahkik edilmiş olup henüz neşredilmemiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله الذي هدانا إلى البيان الواضح والفصيح وللصلاة على الرسول المؤيد بالمعجز البارع البليغ ... وبعد: فلما أراد الفقير الذليل إلى الغني الحميد يوسف بن حسين الكرماسي غفر الله لهما مع من دعا لهما وللمؤمنين أجمعين الإشارة إلى أصول الاصطلاحات البيانيات ...

b- el-Hâşiye 'ale'l-Mutavvel

Kaynaklarda eserin ismi, *el-Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*⁹² ve *Hâşiyetu's-Şerhi'l-Mutavvel li't-Telhîs*⁹³ olarak geçmektedir. el-Kirmâstî, eser için bir isim zikretmemektedir.

el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *et-Telhîs* adlı eserine yazılan en önemli şerhlerden biri, et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *el-Mutavvel* adlı eseridir. el-Kirmâstî, söz konusu eserinde *el-Mutavvel*'in me'âni ve beyân kısımlarına şerh yazmıştır. Farklı zaman dilimlerinde yazdığı şerhinin beyân kısmını, İstanbul'un fethinden sonra (857/1453 yılından sonra) yazıp Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiş, me'ânî kısmını ise takriben 917-918/1511-1512 yıllarında yazmış ve II. Bayezid'in oğlu şehzade Ahmed'e ithaf etmiştir.⁹⁴ Eserin iki nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, No: 00888, t.y., vr. 11b-133a; Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan V. Sultan, No: 00283, vr. 1b-142a, 143b-238a.) tespit edilebilmiştir. İlk nüsha beyân kısmını, ikinci nüsha ise me'ânî kısmını içermektedir.⁹⁵ Ancak ikinci nüshanın sonuna, daha önce

91 Zira bu aralık, Fatih Sultan Mehmed'in yaşı itibariyle padişahlığa ara verdiği müddettir. Bkz. İnalçık, "Mehmed II", 28: 395-396.

92 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; İbnu'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549; Zirikli, *Alâm*, 8: 227.

93 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 208; Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 344.

94 "Vefatı" başlığında bu konuya daha detaylı değinilmiştir.

95 Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, No: 00039, t.y., vr. 1b-39b verili nüshada, *Haşiye-i Kirmasti Ala El-Telhîs* adıyla el-Kirmâstî adına bir eser bulunmaktadır. Eser üzerinde yapılan incelemede eserin, et-Teftâzânî'nin (ö.792/1390) *el-Mutavvel* adlı eserinin me'ânî kısmının birinci bab ve ikinci bab arasındaki kısma yazılan şerh olduğu görülmüştür.

yazılmış olan beyân kısmı da dibacesindeki ithaf amaçlı övgüler hafifletilerek eklenmiştir.⁹⁶ Eserin me'âni kısmının başı şöyledir:

الحمد لله الذي خلق الإنسان علمه البيان بدقائق المعاني وذرائع البرهان وعرفهم طرق إعجاز القرآن ... وبعد: فلما كان علم البلاغة جليل القدر عظيم الخطر لنوط كل سعادة بها ... وكان شرح الفاضل التفتازاني لتلخيص صاحب الإيضاح أعظم ما صنّف فيها ... فأراد الضعيف الذليل إلى القويّ الجليل يوسف بن حسين الكرماسيّ ... أن يكون ممّن بذل الطاقة فيما ...

Eserin beyân kısmının başı şöyledir:

الحمد لله الذي منح الإنسان بالإحسان ما لم يمنح غيره من فصل البيان حتّى تميّز عنده سحر بلاغة القرآن مصدّقاً به تنزيل خطاب الرحمان ... وبعد: فلما كان علم البيان من جملة ما يحصل به البلاغة المؤدّية إلى معرفة القرآن ... وكان شرح سعد الدين التفتازاني أسكنه الله تعالى في وسط جنانه ... حاول يوسف بن حسين الكرماسيّ أن يذلل صعابه ...

c- et-Tebyîn

Eserin ismi, kaynaklarda *Tebyîn fi'l-me'ânî ve'l-beyân*⁹⁷ ve *et-Tibyân fi'l-me'ânî ve'l-beyân*⁹⁸ olarak rastlanılsa da el-Kirmâstî'nin "فسمّى المختصر عند"

Ayrıca metnin sonundaki şu; "تمّت هذه الرسالة بعون الله وحسن توفيقه.", ibareden metnin başka bir metnin eksik kopyası olmadığı, aksine bu haliyle planlanıp yazılan bir metin olduğu kanaatine varılmıştır. el-Kirmâstî'nin *el-Hâşiye 'ale'l-Mutavvel* adlı eserinin me'ânî kısmına dair yazmış olduğu şerhle karşılaştırıldığında iki metinde yer alan ilgili bölümlerin aynı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla el-Kirmâstî'nin Selimiye Kütüphanesi'nde yer alan bu metni ilk önce yazdığı, daha sonra *el-Mutavvel*'in me'ânî kısmını bir bütün olarak şerh etmek istediğinde bu kısmı olduğu gibi kullandığı söylenebilir. Eserin başı şöyledir:

اسمه علياً. فهذا أوّان الشروع في المقصود بعون الله المعبود، منه العون في الأوّل واليوم الموعود. باب لأحوال الإسناد الخبري. قوله وهو ضمّ كلمة أو ما يجري مجراها ممّا ليس من المركبات الواقعة ...

Nüshanın "اسمه علياً" ibaresiyle başlamış olması, eserin baş tarafının eksik olduğuna işaret etmektedir. "علياً" ibaresi de sanki eserin ithaf edildiği ismi, yani *el-Medâriku'l-asliyye ile'l mekâsidi'l-fer'iyye* eserinde takdim edildiği Atık Ali Paşa'yı (ö. 917/1511) akla getirmektedir. Dolayısıyla bu eser, *el-Medârik*'te olduğu gibi 906/1501 yılında veya sonrasında yazılmış olmalıdır. Eserin telif yılına dair bu çıkarım için "*el-Medâriku'l-asliyye ile'l-mekâsidi'l-fer'iyye*" başlığına bakınız.

96 İkinci nüshanın beyan kısmının sonunda yer alan 907/1501 yılı, bu nüshanın istinsah yılı olması imkansızdır. Zira me'ânî kısmı, şehzade Ahmed'in Osmanlı devletinin dokuzuncu sultanı olarak görülmeye başlandığı dönemde yazılıp ona ithaf edilmiştir. Öyleyse söz konusu tarih, daha önce yazılmış olan bu kısmın kendisinden istinsah edildiği nüshada yer alan yılın olduğu gibi kayda geçirilmesinin sonucudur.

97 Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1: 343; *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellileri*, 2: 53.

98 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, 2: 563.

ibaresinden anlaşılacağı üzere eser için tercih ettiği ad, *et-Tebyîn*'dir. *Telhîs* geleneğini yansıtan eser, giriş (temel kavramlar), iki fen/ilim (me'ânî, beyân) ve hatimeden (bed'î) oluşmaktadır. Eserin iki nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, No: 00347, istinsah tarihi h. 889, vr. 1b-84a; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 02780, t.y., vr. 1b-96a) tespit edilebilmiştir. Telif tarihi belirtilmemekle birlikte gerek bu eserin ve şerhi *et-Tibyân*'ın dibacesinde geçen "فسمى المختصر عند اختتامه" ibareden ve gerekse *el-Muntahab* adlı eserin dibacesinde geçen "بعد ما ألفت من علم البلاغة كتاب التبيين مع شرحه المسمى بالتبيان" ibareden, el-Kirmâstî'nin bu eserini, şerhi *et-Tibyân*'la birlikte telif ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *et-Tebyîn*, *et-Tibyân*'ın telif tarihi için belirtilen 888/1483 yılında yazılmıştır. Eser, Mehmet Sami Benli tarafından 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yûsuf el-Kirmâstî Hayatı ve *et-Tebyîn Fi'l-Me'ânî Ve'l-Beyân*'ı adıyla doktora tezi olarak tahkik edilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله الذي منح الإنسان بالإحسان علم المعاني والبيان حتى تميّز عنده سحر بلاغة القرآن مصدقاً به تنزيل خطاب الرحمان ... وبعد: فلما كان بعلم البلاغة يحصل معرفة إعجاز القرآن أراد العبد الضعيف يوسف بن حسين الكرماسي غفرالله له ... أن يجمع قواعد علمي البلاغة على وجه لم يحط بها غيره ...

d- et-Tibyân

Kaynaklarda eserin ismi *et-Tibyân fi şerhi't-Tebyîn*⁹⁹ ve *el-Beyân fi şerhi't-Tibyân*¹⁰⁰ olarak geçmekte ise de müellif eserini, *et-Tibyân* olarak adlandırmıştır. Bir önceki eserin şerhi olarak yazılan *et-Tibyân*'ın biri müellif nüshası olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 02987, h. 888, vr. 1b- 234b; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 02857, t.y., vr. 1b-202b; Topkapı Kütüphanesi, Ahmed III, No: 01701, t.y., vr. 1b-251a.) Ferağ kaydında müellif nüshası olduğu belirtilen Esad Efendi nüshası 888/1483 yılında yazılmıştır. Eser, Fehd b. Muhammed b. Fehd el-'Ammâr tarafından İmam Muahmmmed b. Su'ûd Üniversitesi'nde 1421/2001 yılında tahkik edilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله الذي منح الإنسان المعاني والبيان حتى تميّز عنده سحر بلاغة القرآن مصدقاً به تنزيل خطاب الرحمان ... وبعد فلما كان بعلم البلاغة يحصل معرفة إعجاز القرآن التي بها يكون بها خاتم

99 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

100 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563.

الرسالة وما ينتمي إليه من الذين بين الأديان، أراد العبد الضعيف يوسف بن حسين الكرماسي أن يجمع قواعد علمي البلاغة وهما المعاني والبيان ...

e- *el-Muntehâb*

Kaynaklarda ismi *Kitâbu'l-muntahab mine'l-me'ânî*¹⁰¹ ve *el-Muntahab mine't-Tibyân*¹⁰² olarak ifade edilmektedir. Müellif, eserini el-Muntehab olarak isimlendirmiştir. Belâgatın temel konularını ve kurallarını özet bir şekilde inceleyen eserin iki nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, No: 02283, İstinsah tarihi h. 920, vr. 1b-54b; Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Ahmed III, No: 01705, t.y., vr. 1b-94a) tespit edilebilmiştir. Eserin telif tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte müellifin 888/1483 yılında telif edilen *et-Tebyîn* ve *et-Tibyân* adlı eserlerinden sonra yazılmıştır. Zira müellif bu eserini, diğer iki eserinin özünü içermesi gayesiyle onlardan sonra yazdığını belirtmiştir.¹⁰³ Eser tarafımızdan tahkiki yapılmış olup henüz neşredilmemiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله رب العالمين والصلاة على مصطفى النبيّ وعلى آله الأصفياء الطاهرين ... وبعد: فإنّ يوسف بن حسين الكرماسي ... بعد ما ألف من علم البلاغة كتاب التبيين مع شرحه المسمّى بالتيبان، أراد انتخاب صفوة الأصول وزبدة القواعد لقلّة اهتمام الطالب بتحصيل تحقيق المطالب، وسمّاه عند الاختتام بإذنه تعالى منتحبًا، ... ورتبه على مقدّمة وفّين وخاتمة.

f- *el-Muhtâr*

Eser, kaynaklarda *Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân*,¹⁰⁴ *el-Muhtâr mine'l-me'ânî*¹⁰⁵ ve *İkdâr-u Vâhibu'l-kuder*¹⁰⁶ olarak anılmıştır. Bu birbirinden tamamen farklı isimler onun iki ayrı esermiş gibi algılanmasına yol açmıştır. Ancak *İkdâr-u Vâhibu'l-kuder* ve *Muhtâr fi'l-me'ânî ve'l-beyân* ismiyle kütüphane kayıtlarında

101 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

102 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563.

103 Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, No: 02226, İstinsah yılı h. 920, vr. 1b; Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Ahmed III, No: 01705, t.y. vr. 1b.

104 Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 1623; İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563; Zirikli, *'Alâm*, 8: 227.

105 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

106 Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1: 136; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53. Sonraki dipnotta zikredilen kütüphane kayıtlarında eser her iki isimle de geçmektedir.

yer alan 11 nüshanın tümü¹⁰⁷ üzerinde yapılan incelemede, iki eserin de aynı olduğu görülmüştür. Bu isim farklılığı veya iki ayrı eser algısı, müellifin eserini adlandırırken kullandığı “وَسَمَّاهُ عِنْدَ اِخْتِتَامِهِ بِاِقْدَارِ وَاهَبِ الْقَدْرِ” ifadesindeki “İkdâr-u Vâhibu'l-kuder” ibaresinin kimileri tarafından eserin ismi olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. *el-Muhtâr*, önceki eseriyle aynı konuları içermekle birlikte onlara nispetle daha kısadır. Zira müellif bu eserde daha öz bir eser yazma niyetiyle şevâhid, deliller ve kurallara yer vermediğini belirtmiştir.¹⁰⁸ Eserin ismi, aktarılan ibarede görüldüğü üzere *el-Muhtâr*'dır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 04415 nüshasının ferağ kaydına göre 890/1485 yılında yazılmıştır. Eserin 889/1484 yılında meydana gelen Boğdan zaferinden¹⁰⁹ sonra II. Bayezid'e ithaf edilmiş olması,¹¹⁰ bu veriyi desteklemektedir. Eser, Leylâ 'Alî 'Ammâr tarafından 2013 yılında Libya'daki Câmî'atu'l-Merkib'de Yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir.¹¹¹ Eserin başı şöyledir:

اللَّهُمَّ مِنْكَ الْأَمْرُ وَإِلَيْكَ رَبِّ يَسَّرْ وَلَا تَعَسَّرْ وَبِكَ نَسْعِينِ¹¹² الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ لَصَلْحِ عِبَادِهِ فِي النَّشْأَتَيْنِ نَذِيرًا ... وَبَعْدَ: فَلَمَّا كَانَ بَعْلَمِ الْبَلَاغَةِ يُعْرِفُ إِعْجَازَ كِتَابِ اللَّهِ ... أَرَادَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ يَوْسُفَ بْنَ حَسِينِ الْكِرْمَاسْتِيَّ تَأَلِيفَ مُخْتَصَرٍ فِيهَا عَلَى الْمَسَائِلِ مَقْتَصِرًا فِي الْقَوَاعِدِ بَدُونِ الشُّوَاهِدِ وَالِدَّلَائِلِ لِيَسْهَلَ ...

107 Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazid, No: 05958, t.y., vr. 1b-73a; Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazid, No: 05359, t.y., vr. 1b-49a; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 04415, telif yılı h. 890, vr. 1b-40a; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 03574, t.y., vr. 10b-37b; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No: 00617, t.y., vr. 41b-123; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 03755, t.y., vr. 1b-48a; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, No: 02364, t.y., vr. 182b-205a; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 03048, istinsah yılı h. 1011, vr. 11a-62b; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, No: 03509, t.y., vr. 1b-28b; Topkapı Kütüphanesi, Ahmed III, No: 01686, t.y., vr. 1b-48b; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, No: 01052, t.y., vr. 1b-94b.

108 Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 04415, vr. 1b. Katib Çelebi, el-Kirmâstî'nin bu eserinin el-Kazvî'nin *et-Telhis'*indeki şevâhid ve örneklerinin hazfedilmesiyle yapılan bir çalışma olduğunu belirtmektedir. (Katib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 1623) Ancak eser, içerik itibariyle onun *el-Muntehab* adlı eserini daha çok andırmaktadır.

109 Şerafettin Turan, “II. Bayezid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5: 235.

110 Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 04415, vr. 2a.

111 Dar Almandumah, “el-Keşşâf”, erişim: 4 Eylül 2018, <http://thesis.mandumah.com/Record/227648/Details>.

112 Buraya kadar olan kısım, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 04415 nüshası dışındaki diğer nüshalarda bulunmuyor.

g- *Muhtasaru'l- Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*

Kütüphane kayıtlarında *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel* olarak geçen eser, müellifin daha önce değinilen aynı isimdeki eserinin ihtisar edilmiş halidir. Eserin yedi nüshası tespit edilmiştir.¹¹³ Nüshaların dördü hem me'ânî hem beyan kısmını içerirken üçü sadece me'ânî kısmını içermektedir. el-Kirmâstî'nin söz konusu ihtisarlarından bazısında me'ânî kısmının ayrı halde bulunmuş olması, bu eserinin me'ânî ve beyân kısımlarının ayrı zamanlarda telif edildiğine işaret etmektedir. Beyân kısmının sadece ihtisarların bir arada bulunduğu nüshalarda yer almış olması, onun me'ânî kısmından sonra ihtisar edilip devamına eklendiğini akla getirmektedir. Bu takdirde her iki ihtisar, *el-Hâşiye 'ale'l-Mutavvel* eserinin me'ânî kısmının yazıldığı düşünülen 917-918/1511-1512 yıllarında veya sonrasında telif edilmiştir. Eserin me'ânî kısmının başı şöyledir:

الحمد لله الذي علمنا خواص تراكيب كتابه بتعليم البلاغة المعانية المستعذبة، وفهمنا أقسام الكنايات والمجازات فيها... وبعد: فهذا ما قصده يوسف بن حسين الكرماسي المحتاج إلى الله الغني من اختصاره ما حرره أولاً على وجه التفصيل من الحواشي على شرح سعد الدين التفتازاني... قوله افتتح كتابه بعد التيمّن بالتسمية ...

Eserin beyân kısmının başı şöyledir:

الحمد لله رب العالمين والصلاة على سيد المرسلين... وبعد: فهذه ما أراد يوسف الفقير الكرماسي من إخراج بعض المباحث المودعة في حواشيه على شرح التلخيص لسعد الملة التفتازاني... قوله الفن الثاني علم البيان، أقول لما كان علم البيان من جملة ما يحصل به الفصاحة المعتمدة في البلاغة عند صاحب التلخيص، ظهر كون الفن الثاني من فني البلاغة علم البيان ...

h- *el-Hâşiye 'ale'l-Misbâh*

Eser, Seyyid Şerîf'in (ö. 816/1413) *el-Misbâh fî şerhi'l-Miftâh* adlı eserinin

113 Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, No: 02193, t.y., vr. 1b-89b (me'ânî, beyân); Byz. Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, No: 02797, t.y., vr. 1b-125b (me'ânî, beyân); Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, No: 00529, t.y., vr. 30b-141b (me'ânî, beyân); İstanbul Ragıp Paşa Yama Eser Kütüphanesi, No: 01234, t.y., vr. 1b-80b (me'ânî, beyân); Byz. Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, No: 02798, istinsah yılı 999., vr. 1b-92b (me'ânî); Byz. Devlet Kütüphanesi, Giresun Yazmalar, No: 02843, t.y., vr. 63b-151b (me'ânî); Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, No: 00383, t.y., vr. 1b-62b (me'ânî). 02193 nolu Şehid Ali Paşa nüshasının hattı, müellif hattını anımsatmaktadır. Karşılaştırma için müellif hattı olduğuna dair ferağ kaydına not düşülen şu; "Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 02987, h. 888, vr. 1b- 234b ve Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, No: 00561, telif yılı h. 894, vr. 1b-205b" eserlere bakılabilir.

dibacesinden başlayarak “Mekâsîdu'l-Haber” konusuna kadar olan kısma eklenen birtakım haşiyeleri içermektedir. Bazı kaynaklarda *Hâşiye 'ale'l-Hâşiyetu's-Seyyîd li'l-Mutavvel*¹¹⁴ olarak anılan eser ile el-Kirmâstî'nin bu eseri kastedilmiş olmalıdır. Telif tarihi belli olmayan eserin, tek nüshası; (Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, No: 00529, vr. 1b-27b) tespit edilebilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله على ما هدانا إلى دلائل التنزيل ودقائقه باطلاعنا على وجوه المعاني وذرائعه ... وبعد:
فهذه ما جمع يوسف بن حسين الكرماسي مما سنح له في شرح الشريف الجرجاني رحمه للمفتاح
من حلّ المعضلات ... قوله نحمدك اعلم أنّ قوله نحمدك إما إخباراً ...

1- et-Ta'lik 'ale'r-Risâle fi'l-isti'âre li 'Alî Kuşçu

Kaynaklar, her ne kadar bu adla müellife ait bir risaleden söz etmese de onun bazı risalelerinin olduğuna değinmektedir.¹¹⁵ Risale, *Risâle fi mebhâhisi'l-'alâka* adıyla Süleymaniye Kütüphanesinde (Reşid Efendi, No: 00989, t.y., vr. 11b-14a) yer almaktadır. Metnin ilk sayfasında bismelenin üstünde müellife aidiyet kaydı yer almaktadır. Risale, Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474) *Risâle fi'l-isti'âre* adlı eserine¹¹⁶ eklenen sınırlı sayıdaki ta'liklerle oluşturulmuştur. Byz. Devlet, Beyazıd, No: 11889, t.y., vr. 1b-5a'da müellifin risâlesiyle aynı metne sahip ve herhangi bir kimseye aidiyeti belirtilmeyen bir nüsha daha bulunmaktadır.

Risale üzerine müellifi belli olmayan bir şahıs tarafından yapılmış bir şerh de bulunmaktadır. Bu şerhin tespit edilebilen nüshaları; Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, No:11889, t.y., vr. 5b-21a; Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, No: 01862, istinsah tarihi h. 1060, vr. 60b-86b. Şerhin dibacesinde “وبعد فقد وردت إلي إشارة ممن لا أستطيع ... إلى أن أشرح الرسالة التي علقها” “البحر النحرير والسيد الخطير جمال الدين يوسف بن الحسين الكرماسي ... على المجاز والاستعارة.” ibaresi, söz konusu risalenin el-Kirmâstî'ye aidiyetini teyit etmektedir. Risalenin adlandırılması bu ibare dikkate alınarak yapılmıştır. Risalenin başı şöyledir:

الحمد لله ذي المنّ والإحسان، والصلاة على رسوله المؤيد ببراعة المعاني وفصاحة البيان وعلى آله

114 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2: 563.

115 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430.

116 Musa Yıldız, *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle Fi'l-İsti'âre'si*, (Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 25-46.

الكرماء وأصحابه العظماء الذين يهتدى من بأبهم يقتدى. واعلم أن اللفظ الموضوع المستعمل مفردًا كان، أو مركبًا ...

Belâgat alanında el-Kirmâstî'ye ait yukarıda değinilen eserler dışında ayrıca *Hâşiye 'alâ Muhtasarü'l-me'ânî*,¹¹⁷ *Hâşiyetü'l-Muhtasar*,¹¹⁸ *Haşiyet-u Şerh-i Miiftâh*¹¹⁹ ve *Kitâb fi'l-me'ânî*¹²⁰ adlı eserlerden söz edilmektedir. Bu eserler, muhtemelen müellife ait başka eserler değil, kayıtlara ismi yanlış geçirilen yukarıdaki eserlerdir.

8.2. Fıkıh Usûlü ve Fıkıh

el-Kirmâstî adına dördü fıkıh usûlü, beşi Fıkıh (ameli fıkıh) olmak üzere dokuz eser bulunmaktadır. Bunlardan *Risâle fi'l-cihâd* adlı eserin müellife aidiyeti kuşkulu görünmektedir. Müellife aidiyeti sorunlu görünmeyen eserlerden *Şerhu'l-Vikâye'* nin metni tespit edilememiştir. Usûle dair eserlerini 892/1487 yılından itibaren yazmaya başlamıştır. Diğerlerinin telif tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

a- el-Muharrer (Usûlu'l-ahkâm)

el-Kirmâstî'nin fıkıh usûlü'ne dair kaleme aldığı, en kapsamlı eseridir. Eserin sadece bir nüshası (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, No: 00561, telif tarihi h. 894, vr. 1b-205b) tespit edilebilmiştir. Söz konusu nüshanın ilk sayfasında/iç kapağında (1a) eserin adına dair "*Usûlu'l-ahkâm*" kaydı yer almaktadır. Ancak eserin ikinci sayfasının (1b) kenarında (eser metninin başladığı ilk sayfada) tashih kaydıyla yapılan ilavede eserin ismi, *el-Muharrer* olarak belirtilmiştir. Elde edilen bu tek nüsha, müellif hattıyla 892/1487 yılında yazılmıştır. Eser, Medine İslam Üniversitesinde Abdullatîf b. Şelva b. Sa'îdan eş-Şâmânî (eserin ilk 96 varakı-1425/2005 yılında) ve İbrahim Muhammed b. Abdilhalîm (eserin kalan kısmı-1424/2004 yılında) tarafından *Usûlu'l-ahkâm* adıyla yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir.¹²¹ Eserin başı şöyledir:

117 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563.

118 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430.

119 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

120 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 208

121 el-Câmi'atu'l-islâmiyye bi'l-Medîne, "el-Ebhâsu'l-ilmîyye", erişim: 4 Eylül 2018, <http://thesis.iu.edu.sa/home/Index1?label=الأصول&name=&major=&degree=&STATUS=&type=>.

{ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَبْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا } [سورة الكهف، ١٧/١٠]. الحمد لله الذي أقدر عباده المجتهدين ... وبعد: فهذا ما أراد ه العبد الضيف يوسف بن حسين الكرماسي ... بتيسير ميسر كل شيء من جمع أصول الأحكام المتعلقة بأفعال المكلفين ... سمي عند اختتامه بلطفه تعالى نافعاً بإذنه محرراً وهو حسبي ونعم الوكيل. المقدمة ...

b- Zubdetu'l-Vusûl ilâ 'umdeti'l-usûl

Müellifin fıkıh usûlü'ne dair yazdığı eserlerinden biri de *Zubdetu'l-Vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl*'dür.¹²² el-Kirmâstî'nin bazı kaynaklarda *el-Vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl*¹²³ olarak anılan eserinin söz konusu eseri olması, muhtemeldir.¹²⁴ 892/1487 yılında telif edilen eserin iki nüshası (Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 00152, telif yılı h. 892, vr. 1b-79a; Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Ahmed III, No: 01270, istinsah yılı h. 893, vr. 1b-69a) tespit edilebilmiştir. Önceki eseri (*el-Muharrer*) ile aynı yılda yazılmış olan bu eserin ona nispetle daha az hacimlidir. Ondan ihtisar edilip edilmediğine dair kayıt bulunmamaktadır.¹²⁵ Eser, iki kez tahkik edilmiştir. İlk olarak 2000 yılında Hamd b. Hamdî ed-Sâ'idî tarafından tahkik edilmiş ve 3 cilt olarak İdâretu'l-buhûsi'l-mevsû'âti'l-islâmiyye kurumunca bastırılmıştır. Daha sonra 2008 yılında Abdurrahman Haçkalı tarafından tahkik edilerek *Dâr-u sâdır*'da bastırılmıştır. Eserin başı şöyledir:

{ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَبْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا } [سورة الكهف، ١٧/١٠]. الحمد لله الذي هدانا إلى ما به نظام المعاش والمعاد من الأحكام المتعلقة بأفعال المكلفين ... وبعد: فهذا مختصر في علم الأصول الجامع بين المنقول والمعقول ... مرتباً على عشرة فصول، مسمى زبدة الوصول إلى عمدة الأصول ... لمن دعا مؤلفه يوسف بن حسين الكرماسي ...

122 Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 954; Ziriklî, *Alâm*, 8: 227; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

123 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2014.

124 Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2014.

125 Katib Çelebî, müellifin aynı esere bir şerh yazdığını belirtmiştir. (Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 954) Katib Çelebî'nin müellifin yukarıda geçen eserini kastetmiş olması muhtemeldir. Zira usule dair diğer eserleri, daha muhtasardır. Ancak müellif, bu eserini 892/1487 yılının son aylarında yazdığı (Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, No: 00152, telif yılı h. 892, vr. 79a) için aynı yılda beş aylık bir süre zarfında yazılan önceki eserinin (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, No: 00561, telif yılı h. 894, vr. 205b) onun şerhi olması zor görünmektedir.

c- *el-Vecîz*

el-Kirmâstî'nin *Kitâbul-vecîz fi'l-usûl*,¹²⁶ *el-Vecîz fi ihtisar-i Zubdetu'l-vusûl*,¹²⁷ *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*¹²⁸ ve *el-Vecîz*¹²⁹ isimleriyle bilinen eseri, fıkıh usûlü'ne dair konular içermektedir. Müellif eserini *el-Vecîz* olarak isimlendirmiştir. *el-Vecîz*'in müellifin bir önceki eserinin özeti olduğu belirtilmiştir.¹³⁰ Türkiye kütüphanelerinde onlarca nüshası¹³¹ bulunan eser, 894/1489 yılında telif edilmiştir. Kütüphanelerdeki nüshalarının bolluğundan eserin oldukça ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. *el-Vecîz*, 'Omer b. Hüseyin el-Âmidî (ö.1200/1785) tarafından şerh edilmiştir.¹³²

Eserin iki ayrı tahkikli neşri bulunmaktadır.¹³³ Eser, ilk olarak 'Abdullatîf Kessâb tarafından tahkik edilerek 1984 yılında Dâru'l-hudâ yayınevinde bastırılmıştır. Eser daha sonra Mustafâ Mahmûd el-Ezherî tarafından tahkik

126 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

127 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563; Ziriklî, *'Alâm*, 8: 227.

128 İbnü'l- 'Îmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549.

129 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 208; Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 343; Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 2001; Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 227.

130 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430; Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 954, 2001, 2014.

131 Örnek için birkaç tanesini zikretmek gerekirse; Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, No: 00365, telif yılı h. 894, vr. 1b-47b; Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, No: 07897, t.y., vr. 1b-37b. Eser, kütüphane kayıtlarında bazen *Risâle fi'l-fikh* (Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade, No: 00575/1, istinsah yılı h. 1182, vr. 2b-45b.) bazen de *Zubdetu'l-usûl ilâ 'ilmi'l-usûl* (Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, No: 01087, t.y., vr. 9b-45b) olarak kaydedilmiştir.

132 Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, No: 00506, istinsah yılı h. 1174, vr. 1b-223b; Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No: 00715, istinsah yılı h. 1286, vr. 1b-361b. Bu ikinci nüsha kütüphane katalogunda yanlışlıkla el-Kirmâstî'ye nispet edilmiştir. el-Âmidî'nin bu eseri de İlyâs Yahyâ ve Musâ Kîta tarafından 2009 yılında Medine İslam Üniversitesinde "*el-Vasît şerhu'l-Vecîz fi Usûli'l-fikh li-Omer b. el-Huseyin el-Âmidî dirâse ve tahkîk*" adıyla doktora tezi olarak tahkik edilmiştir. Bkz. Câmî'atu'l-medîneti'l- 'âlemiyye, "es-Sîretu'z-zâtiyye li'l-muhâdır", erişim: 4 Eylül 2018. http://studentform.mediu.edu.my/index.php/admin/cv_details/35; Omar Nassrat, *Yûsuf B. Hüseyin El-Kirmâstî'nin "El-Medârikü'l- Asliyye İle'l-Mekâsidi'l-Fer'iyye"si (Tahkik ve Tahlil)*, s. 16.

133 Eserin Ahmed Hicâzî es-Sekkâ tarafından da 1990 yılında Kahire'de tahkiki yapıp el-Mektebu's-sekâfî'de bastırıldığı söylenmiştir. Ancak ilgili tahkike ulaşılamamıştır. Bkz. el-Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin, *Zubdetu'l-vusûl*, "Dirâse", 1: 41; Omar Nassrat, *Yûsuf B. Hüseyin El-Kirmâstî'nin "El-Medârikü'l- Asliyye İle'l-Mekâsidi'l-Fer'iyye"si (Tahkik ve Tahlil)*, s. 16.

edilerek 2007 yılında Dâr-u İbn-i 'Affân Yayınevi'nde bastırılmıştır. Eserin başı şöyledir:

{ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا } [سورة الكهف، ١٧/١٠].¹³⁴ نحمد الله¹³⁵ على ما هدانا إليه من أصول الأحكام، ونصلي على نبينا سيد الأنام ... وبعد: فهذا ما قصده أضعف عباد الله يوسف بن حسين الكرماسي من تحرير أصول الحنفية ... وسمّاه عند اختتامه بلطفه تعالى وجيزاً وسأله أن يجعل بالقبول جديراً ورثته على مرصد عشرة.

d- el-Medâriku'l-asliyye ile'l-mekâsidi'l-fer'iiyye

Müellifin fıkıh usûlüne dair yazdığı bir diğer eseri, *el-Medâriku'l-asliyye ile'l-mekâsidi'l-fer'iiyye*'dir.¹³⁶ Eser, fıkıh fsûlü'nün bütün konularını mukayeseli bir şekilde işlemiştir. Atik Ali Paşa'ya ithaf edilen eserin 906/1501 yılında veya sonrasında yazılmıştır.¹³⁷ Altı nüshası tespit edilen eser,¹³⁸ Omarr Nassratt tarafından 2013 yılında “Yûsuf B. Hüseyin El-Kirmâstî'nin “El-Medârikü'l-Asliyye İle'l-Mekâsidi'l-Fer'iiyye”si (Tahkik ve Tahlil), adıyla Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans Tezi olarak tahkik etmiştir. Eserin başı şöyledir:

134 Bu kısım bazı nüshalarda yoktur.

135 'Abdullatif Kessâb'ın tahkik ettiği metinde “نحمد الله” yerine “الحمد لله” ifadesi geçmektedir. Kirmâstî, *el-Vecîz* “Tahkîk”, 1.

136 Zirikli, *Alâm*, 8: 227; İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, 2: 563; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53. İlk iki kaynakta eserin ismindeki “ile'l-mekâsidi'l-fer'iiyye” ibaresi, “bi'l-mekâsidi'l-fer'iiyye” şeklinde yer almaktadır.

137 Eserin dibacesinde ithaf edildiği Ali Paşa (Atik Ali Paşa), vezir olarak anılmıştır. (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 05374, istinsah yılı h. 909, vr. 1b) Atik Ali Paşa (ö. 917/1511), ise Mesih Paşa'nın ölümünden sonra 906/1501 yılında veziriazam olmuştur. (Bkz. Mehmed İpşirli, “Atik Ali Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 65.) Onun daha önce vezirlik yaptığına dair kayıt bulunmamaktadır. Bu veri, esas alınca müellifin söz konusu eserini 906/1501 yılında veya sonrasında yazmış olması muhtemel görülmektedir.

138 Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 05374, istinsah yılı h. 909, vr. 1b-39b; Byz. Devlet Kütüphanesi, Veliyuddin Efendi, No: 15985, t.y., vr. 1b-53b; Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıt, No: 02143, vr. 98b-125b; Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, No: 00349, istinsah yılı h. 1157, vr. 1b-49b; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 00784, istinsah yılı h. 954, vr. 1b-39b; Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, No: 00288, istinsah yılı h. 985, vr. 1b-50b.

{ رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَبِّيْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا } [سورة الكهف، ١٧/١٠].¹³⁹ الحمد لله الذي بنى الأحكام الشرعية على الأدلة التفصيلية ... وبعد: فهذه رسالة من علم الأصول للأحكام العملية ... ربها أضعف عباد الله يوسف بن حسين الكرماسي ... وسمها عند اختتامها بتوفيق واهب القدر بالمدارك الأصلية إلى المقاصد الفرعية.

e- *Kitâbu'l-Vakf*

Eserde vakf ve vakıf mallarına dair konuları işlenmiştir. Eserin ismi kaynaklarda *Kitâbu'l-vakf*,¹⁴⁰ *Risâle fi'l- vakf*¹⁴¹ ve *Şerh-u kitâbi'l-Vakf*¹⁴² olarak geçmektedir. Eserin dibacesindeki ve ferağ kaydındaki ibarelerden isminin, *Kitâbu'l-Vakf* olduğu anlaşılmaktadır. *Kitabu'l-Vakf*'ın dibacesinde eserin müellifi "Yûsuf b. Hüseyin (يوسف بن حسين)" olarak geçmiş iken istinsah kaydında "Sinân b. Hüseyin el-Kirmâstî (سينان بن حسين)" olarak geçmiştir. Eserin aidiyeti noktasında problemlili görünen bu husus, "Sinân" ibaresinin el-Kirmâstî'nin "Sinânuddîn" lakabının kısaltılarak isminin yerine kullanılmış olduğu varsayılarak çözülebilir. Altı nüshası tespit edilen¹⁴³ *Kitâbu'l-vakf*, 2010 yılında Ummu'l-kurâ Üniversitesinde Meşhûr b. Dahîlullah b. Dâhil el-Hasânî tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله حامي العدل والإحسان، ماحي الظلم والطغيان ... وبعد: فلما كان الأحكام الفرعية العملية بعد الأصلية العلمية ... جمع الفقير الذليل إلى الغني الجليل يوسف بن حسين ... ما يتعلق بأقسام الموقوف وأقسام الموقوف عليه ... كتاب الوقف الباب الأول ...

f- *er-Risâletu'r-rehniyye fi'd-dâri'l-meşğûle*

Risalenin ismi kaynaklarda¹⁴⁴ ve kütüphane kayıtlarında *Risâle fi'r-rehn* olarak geçmektedir. Müellifin risale için tercih ettiği isim ise *er-Risâletu'r-*

139 Bu kısım bazı nüshalarda yoktur.

140 Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 2: 1470.

141 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563; Ziriklî, *Alâm*, 8: 227.

142 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

143 Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıt, No: 01868, istinsah yılı h. 923, vr. 1b-78b; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, No: 00981, istinsah yılı h. 957, vr. 1b-76b; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 00981, istinsah yılı h. 1053, vr. 18b-61b; Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, No: 01049, t.y., vr. 113b-180b; Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No: 00384/2, istinsah yılı h. 1006, vr. 174b-241b; Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, No: 00142, istinsah yılı h. 1078, vr. 1b-62b.

144 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563.

*rehniyye fi'd-dâri'l-meşğûle'*dir.¹⁴⁵ Ameli fikhın rehin konusunda yazılmış olan risalenin iki nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 01657, t.y., vr. 1b-16b; Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, No: 00446, t.y., vr. 150b-161a) tespit edilebilmiştir. Eser, 2010 yılında Hasan Özer tarafından *Kirmastîzâde ve Rehn Adlı Eseri* ismiyle tahkik edilerek neşredilmiştir.¹⁴⁶ Eserin başı:

الحمد لله الهاديّ إلى الصراط المستقيم ... وبعد فقد طال النزاع بين العلماء العظام، والأئمة الكرام في أنّ رهن دار فيها متاع الراهن ... فلما كان ما عند الفقير الكرماسيّ القول بالفساد مع الضمان والاختصاص بالمرتهن عند موت الراهن في الدين المقابل بالرهن أراد ...

g- Şerhu'l-Vikâye

el-Kirmâstî'nin kaynaklarda *Şerh-u Vikâye*,¹⁴⁷ *Şerhu'l-Vikâye*,¹⁴⁸ *el-Himâye fi şerhi'l-Vikâye*,¹⁴⁹ *Hâşiyet-u Şerhi'l-vikâye*¹⁵⁰ veya İlmî fıkıhdan Vikâyeye şerhi kaydıyla¹⁵¹ söz edilen eseri, Hanefi mezhebinin mütûn-u erbaa veya mütûn-u selâse diye anılan fıkıh metinlerinden *el-Vikâye*'ye¹⁵² yazılan şerhtir. el-Kirmâstî'nin ameli fıkıha dair yazdığı bu eserinin yapılan incelemelerde herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Ancak İstanbul Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesindeki 01460 numarada kayıtlı mecmuanın içindeki *Risâle fi'l-kâdi'l-ma'zûl* (vr. 84b-86a) adlı risaledeki 86a sayfasındaki kayda göre bu risalenin metni müellifin söz konusu eserinden aktarılmıştır.

g- Risâle fi'l-kâdi'l-ma'zûl¹⁵³

Eser, el-Kirmâstî'nin azledilmiş kadı ve onun azledilmeden önce

145 تمت الرسالة الرهنية في الدار المشغولة بظهور فساد رهنها والضمان بلاكها ... بتحرير الفقير الكرماسيّ: "رحم الله لمن النظر فيه ... تم". Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 01657, t.y., vr. 16b.

146 Hasan Özer, "Kirmastîzâde ve Rehn Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15, (Nisan 2010), 495-528. Özer'in müellif için kullandığı "Kirmâstîzâde" ifadesi yanlış bir kullanım olmakla birlikte biyografi kaynaklarında bu tanımlamayı destekleyecek herhangi bir veriye de rastlanmamıştır.

147 İbnu'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb*, 9: 549; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

148 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, 208; Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430.

149 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, 2: 563.

150 Kefevî, *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr*, 4: 344; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 227.

151 Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik*, 224.

152 Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 106.

153 Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 1: 859.

verdiği hükümlerin, örnekler üzerinden değerlendirildiği küçük hacimli bir risalesidir. Eserin sonunda yer alan kayda göre « هذا ما نقل عن شرح ... . المولى الفاضل الكرماسي للوقاية قدس سره العزيز . » bu risale, müellifin *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserinden ilgili yer alıntılanarak oluşturulmuştur. Eserin tek nüshası (İstanbul Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, No: 01460, t.y., vr. 84b-86a) tespit edilebilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله رب العالمين والصلاة على نبيه محمد وآله وصحبه أجمعين . وبعد: فاعلم أنه إذا عُزل القاضي، فقال لرجل أخذت منك ألفاً، ودفعتها إلى فلان قضيتُ بها عليك، فقال الرجل أخذتها ظلمًا، فالقول قول القاضي . وكذلك إذا قال ...

h- Risâle fi'l-cihâd

Kaynaklarda *Risâle fi'l-cihâd*¹⁵⁴ ve *Risâle fi fedâil-i cihâd*¹⁵⁵ olarak yer alan bu eserin herhangi bir nüshası tespit edilememiştir. Köprülü Kütüphanesi Mehmed Asım Bey koleksiyonunda 00719 numarayla *Risâle fi ba 'd-gazavât-i resulillâh ve fedâil-i'cihad* adıyla Mustafâ b. Yûsuf el-Kirmâstî'ye ait bir risale bulunmaktadır. Bu şahsın “Çocukları” başlığında değinildiği üzere el-Kirmâstî'nin Mustafa Çelebi adındaki oğlunun olması kuvvetle muhtemeldir. Risalede Hz. Muhammed'in (asm) gazveleri ve cihadın fazileti işlenmiştir. Mehmed Tahir, el-Kirmâstî'ye ait “Hayber” adında bir metin ve *Risâle fi fedâil-i'cihad* adlı eserinden söz etmiştir.¹⁵⁶ *Risâle fi ba 'd-gazavât-i resulillâh ve fedâil-i'cihad* adlı risale ise her iki içeriği de barındırmaktadır. Bu veriler, oğul el-Kirmâstî'nin eserinin, baba el-Kirmâstî'ye yanlışlıkla nispet edildiğini akla getirmektedir.

8.3. Kelam

el-Kirmâstî'nin adına kelâm alanında dört eser tespit edilmiştir. Bunlardan ikisinin müellife aidiyeti, metin içi kayıtlardan teyidi mümkünken *el-Hâşiye 'ale'l-Şerhi'l-Mevâkıf ve el-Hâşiye 'ale'l-Metâli'u'l-enzâr li't-Tevâli'u'l-envâr* için böyle bir olanak bulunmamaktadır.

154 Katib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn*, 1: 859; İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârîfin*, 2: 563.

155 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

156 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53.

*a- Hidâyetu'l-merâm fi 'ilmi'l-kelâm*¹⁵⁷

Eser, bilgi bahsinden başlayarak ilâhiyat bahislerinin sonuna kadar olan kelimeler konularını içermektedir. Eserin yazma nüshası olarak sadece “Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, Cod. Arab. 133, istinsah tarihi h. 1223, vr. 1b-169b” nüshasına erişilebilmiştir. Eser, 2013 yılında İbrâhîm Hâmîd Mahmûd Nûruddîn tarafından Kâhire Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله الحيّ القادر على ممكن الأشياء، العالم بمخفّيات جميع الأشياء ... أمّا بعد فلما كان علم الكلام أصل العلوم الشرعيّة وأساسها ... أراد الفقير الدليل إلى الغنيّ الجليل يوسف بن حسين الكرماسيّ ... أن يقرّر مطالب ذلك العلم الجليل بتلخيص هو الحقّ من الدليل على المذهب الحقّ الجميل ... ويسمّيّه ... بهداية المرام في علم الكلام ...

*b- Risâle fi 'akâidi'l-firkati'n-nâciye*¹⁵⁸

Kelam konularının genel hatlarıyla işlendiği bu eser, kütüphane kayıtlarında *Risâle fi 'ilmi'l-kelâm* ve *Risâle fi 'akâidi'n-nâciye* adlarıyla yer almıştır. Eserin iki nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 02306, t.y., vr. 1b-45a; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 02261, t.y., vr. 1b-33a), tespit edilebilmiştir.¹⁵⁹ Eser, Cemalettin Gezgiç tarafından 2009 yılında Marmara Üniversitesi SBE'de “Yusuf el-Kirmasti ve *Risale Fi Akaidi'l-Firakin-Naciye* Adlı Eserinin Tahkiki” adıyla yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله ربّ العالمين والصلاة على سيّد المرسلين وعلى آله وصحبه الطيبين. وبعد فهذه عقائد الفرقة الناجية من الفرق الإسلاميّة مع الإشارة إلى عقائد المخالفين منهم ومن غيرهم، فرتبّه يوسف بن حسين الكرماسيّ على مقدّمة ومسائل.

c- el-Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf

Eser, Aduddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-Mevâkıf* adlı eserine, Seyyid Şerîf'in (ö. 816/1413) yazdığı *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı şerhin haşiyesidir. Eserde

157 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 53; İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin*, 2: 563.

158 Zirikî, *Alâm*, 8: 227.

159 *Risâle fi Akâidi'l-Firaki'n-Nâciye* adıyla “Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 06 Hk 1574/2, t.y., vr. 33b-35a” el-Kirmâstî adına kayıtlı risale, içerik bakımından müellifin söz konusu eseriyle örtüşmediği gibi risaleyi ona nispet eden metin içi kayıtlara da rastlanmamıştır.

Şerhu'l-Mevâkıf'in girişinden başlanarak nübüvvet konularının sonuna kadar olan kısımlar, şerh edilmiştir. *Ta'lik 'alâ şerhi'l-Mevâkıf fi'n-nubuvtâ*¹⁶⁰ ve *Havâşî 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*¹⁶¹ olarak el-Kirmâstî'ye nispet edilen eserin bir nüshasına (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, No: 01136, t.y., vr. 1b-260a) ulaşılmıştır.¹⁶² Henüz tahkiki yapılmayan eserin müellife aidiyeti, metin içi kayıtlardan teyit edilememiştir. Ancak söz konusu nüshanın çeşitli yerlerinde müellife aidiyet kaydı bulunmaktadır. Eserin başı şöyledir:

الحمد لله على صفاته الأزليّة ... وبعد فهذه ما سنح لي من توجيه كلام الشريف وتقريره ما أمكن ... في شرح المواقف، فقدّر ما قدّر لي من ذلك يرجى أن يجعله الله لوجهه الكريم للثواب الآجل. ... قوله: ضمن خطبة كتابه الإشارة إلى مقاصد علم الكلام ... اعلم أنّ ههنا أموراً ...

d- el-Hâşiye 'ale'l-Metâli'u'l-enzâr li't-Tevâli'u'l-envâr

Eser, Kâdî Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Tevâli'u'l-envâr* eserine, Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'nin (ö. 749/1349) yazdığı *Metâli'u'l-enzâr* adlı şerhe yapılmış haşiyedir. Eser, *Metâli'u'l-enzâr*'ın başından başlayarak ilahiyat konularının sonuna kadar olan kısmı şerh etmiştir. Eserin tek nüshası (Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Mehmed Asım Bey, No: 00231/2, t.y., vr. 27b-139a) tespit edilebilmiştir. Eserin müellife aidiyetine dair zikredilen kütüphane kaydı dışında başka bir veri elde edilememiştir. Eserin başı şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم. قوله: الحمد لله الذي توحد بوجود الوجود ودوام البقاء، اختار الاسميّة في التحميد على الفعلية ليدلّ بالمعدول على الدوام والثبات، وعلقه على الله، وهو اسم الذات المخصوص أولاً، وعلى وجوب الوجود ثانياً ...

8.4. Mantık ve Münazara

Mantık ve münazara alanında el-Kirmâstî adına kayıtlı iki eser tespit edilmiştir. Bu eserlerin ona aidiyetine dair eserin metninin başlangıcında veya eserin iç kapağında bulunan kayıt dışında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

160 İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin*, 2: 563.

161 Katib Çelebî, *Sullemu'l-vusûl*, 3: 430.

162 Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 17615/12, istinsah yılı h. 894, vr. 24b-59b verili nüsha, ilgili kütüphanenin kayıtlarına göre el-Kirmâstî ait *el-Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf* adlı eser olarak görünmektedir. Ancak nüsha üzerinde yapılan incelemelerde ona aidiyeti teyit eden bir veriye rastlanmadığı gibi bu nüsha ile önceki nüsha, metin bakımından karşılaştırıldığında farklı oldukları görülmüştür.

a- el-Hâşiye 'alâ Hâşiyet-i Şerhi'ş-Şemsiyye

Ali b. Ömer el-Kazvîni'nin (ö. 675/1277) mantık ilmine dair *er-Risâsetu'ş-Şemsiyye fi'l-kavâidi'l-mantıkiyye* adlı eseri, Kutbuddîn er-Râzî (ö. 766/1365) tarafından *Tahrîru'l-kavâidi'l-manyikiyye fi şerhi'r-Risâleti'ş-şemsiyye* adıyla şerh edilmiştir. er-Râzî'nin bu eserine de Seyyid Şerîf (ö. 816/1413) bir haşiye yazmıştır.¹⁶³ el-Kirmâstî adına kayıtlı görünen bu eserde Seyyid Şerîf'in haşiyesinin mukaddime kısmının başından başlayarak "Mantığın Konusu" başlığının sonuna kadar olan kısım, şerh edilmiştir. Eserin el-Kirmâstî'ye ait olup olmadığına dair veri, eserin tespit edilen tek nüshasının (Byz. Devlet Kütüphanesi, Beyazıd, No: 03158, t.y., vr. 1b-28b) iç kapağında yer alan kayıtlardır. Eserin başı:

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين. قوله: وأما المقالات فتلاث إلى آخره، فإن قيل: لم لا يجوز أن يكون الثلاث الثاني زائداً دون الثلاث الأول، قلت: لأنَّ المقام مقام الإجمال والتفصيل، فلا بدَّ أن يجمل الكلام أولاً ثمَّ يفصل ثانياً كما فعل ذلك الإجمال والتفصيل في المقدمة والخاتمة. ...

b- el-Muhtasar fi 'ilmi'l-munâzara

Eser, münazara usul ve adabına dair konuları içeren küçük hacimli bir risaledir. Eserin tek nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Servili, No: 00281, t.y., vr. 83a-87b) tespit edilebilmiştir. Eserin el-Kirmâstî'ye aidiyetine dair veri, risalenin başında yer alan kayıttan ibarettir. Eserin başı şöyledir:

الحمد لمن ما شاء فعل، ولا يُسأل عما يفعل، لا مانع لأمره، ولا تخلف في حكمه، أمره لا يناقض، وحكمه لا يعارض، من الداعي قريب، وعن السؤال مجيب، ... فهذا مختصر في علم المناظرة، ويسمى علم الخلاف وعلم الجدل ...

8.5. Kirmastî Medresesi

Müellifimiz Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî tarafından yaptırılmıştır.¹⁶⁴ Ne zaman yapıldığı belli olmayan medrese, İstanbul Vefa semtinde Mimar Ağa Mescidi'nin arkasında dokuz hücre olarak yapılmıştır. Bugün varlığını yitirmiş olan bu medrese, 960/1552-53 yılına kadar yirmili medreseler statüsündeyken bu tarihten sonra otuzlu medreseler statüsüne çıkarılmıştır. Medresede ders veren müderrisler arasında müellifin torunu Hüsrev Efendi

163 Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerîf Cürçânî*, (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, 1984), 149-150.

164 Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 54.

de yer almaktadır. el-Kirmâstî ayrıca Fatih'te bir mescit ve bir mektep inşa ettirmiştir.¹⁶⁵

SONUÇ

Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî, X/XV. yüzyıl ile X/XVI yüzyılın başlarında Osmanlı devletinde ilmi olgunlaşmanın meydana geldiği bir dönemde yaşamıştır. Devrin en önemli ilmi simalarından olan Hocazâde'den ders almıştır. Erken yaşta telif faaliyetine girişmiş ve çeşitli alanlarda yirmiyi aşkın eser telif etmiştir.

el-Kirmâstî adına kayıtlı görünen eserlerinden yedi tanesi hariç diğerlerinin müellife aidiyeti, metin içi ve metin dışı kayıtlardan teyit edilmiştir. *Şerhu'l-vikâye* adlı eserinin ise herhangi bir nüshası, tespit edilememiştir. el-Kirmâstî'ye ait bir eser olarak zikredilen er-*Risâle fi'l-cihâd*'ın kendisine ait olmayabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca ilk eseri olduğu düşünülen *Usûlu'l-İstîlâhâtî'l-beyânîyye* 848/1444'ten önce veya 850-855/1446-1451 yılları arasında yazılmıştır. Eserin tahmini telif yılı ile el-Kirmâstî'nin vefat yılı olarak değerlendirilen 920/1514 arasındaki geniş zaman dilimine yayılan üretken bir ömür geçirdiği görülmüştür.

el-Kirmâstî, tahrir eminliği, müderrislik ve kadılık olmak üzere üç farklı görevde bulunmuştur. İstanbul'da bir medrese, bir mektep ve bir mescit inşa eden el-Kirmâstî, 920/1514 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Fatih semtindeki mektebinin avlusuna defnedilmiştir.

KAYNAKÇA

- 'Atâî, Nev'îzâde. *Hedâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Akbayar, Nuri. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.
- Aktan, Bilal. *Devletoğlu Yûsuf'un Vikâye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002.
- Aktepe, Münir. "Çandarlı İbrahim Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 213-214. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

165 Baltacı, XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, 1: 281-282.

- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Eğitim*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.
- Atçıl, Abdurrahman. "Osmanlı Devleti'nin Ulemâsı' / Osmanlı Âlim-Bürokratlar Sınıfı (1453-1600)". *Osmanlılarda İlim ve Fikir Dünyası İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*. Ed. Ömer Mahir Alper, Mustakim Arıcı. 265-282. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Ayvansarayî, Hüseyin Efendi. - Sâtî' Efendi, Alî. - Besîm Efendi, Süleymân. *Hadîkatü'l-Cevâmî'*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. 2 Cilt. İstanbul: İFAV Yayınları, 2005.
- el-Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyetu'l- 'ârifin esmâu'l-muellifin ve âsârü'l-musannifin*, 2. Cilt. b.y.: Muesseset-u târihi'l- 'arabî, t.y.
- Bedir, Murteza. "Vikâyetü'r-Rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 106-108. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Benli, Mehmet Sami. *Yûsuf el-Kirmâstî Hayatı ve et-Tebyîn Fi'l-Me 'ânî Ve'l-Beyân'ı*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.
- Emecen, Feridun. "Hudâvendigâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 285-286. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Emecen, Feridun. "Selim I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 407-414. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Gümüş, Sadreddin. *Seyyid Şerîf Cürcânî*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, 1984.
- Hadîdî. *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim ve Öğretim*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Işık, Sevgi. - Kadioğlu, Songül. - Yıldırım, Mehmet. *Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*. Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yay., 2012.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezarâtu'z-zeheb fi ahhâr-i men zeheb*. Thk. Abdulkâdir Arnâvût - Mahmûd Arnâvût. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ibni'l-kesîr, 1993.
- İnalçık, Halil. "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 395-407. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- İnalcık, Halil. "Murad II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 164-172. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- İpşirli, Mehmed. "Atik Ali Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 64-65. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim*. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Katib Çelebî (Hâcî Halife) Mustafâ b. Abdullah. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. Haz. Şerafettin Yaltkaya. 2. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Katib Çelebî/Hâcî Halife Mustafâ b. Abdullah. *Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. Thk. Mahmûd Abdulkâdir el-Arnâvûd. 5 Cilt. İstanbul: Merkezu'l-abhâs li't-târîh ve'l-funûn ve's-sekâfeti'l-islâmî, 2010.
- Kefevî, Mahmûd b. Suleymân. *Ketâib-u a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. Thk. Saffet Köse - Murat Şimşek - Hasan Özer - Huzeyfe Çeker. 4 Cilt. İstanbul: Mektebetu'l-irşâd, 2017.
- Kepecioğlu, Kâmil. *Bursa Kütüğü*. Haz. Hüseyin Algül v.dğr. 4 Cilt. İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009.
- Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin. *Kitâbu'l-vakf*, thk. Meşhûr b. Dahîlullah b. Dâhil el-Hasânî. Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-ummi'l-kurâ, 2010.
- Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin. *el-Vecîz fi usûli'l-fıkh*. Thk. Abfullatîf Kessâb. Mısır: Dâru'l-hudâ li't-tabâ'a, 1984.
- Kirmâstî, Yûsuf b. Hüseyin. *Zubdetu'l-vusûl ilâ 'umdeti'l-usûl*, Thk. Hamed b. Hamdî es-Sâ'idî. 3. Cilt. Kuveyt: İdâretu'l-buhûs ve'l-mevsû'âti'l-islâmîyye, t.y.
- Köse, Saffet. "Hocazâde Muslihuddin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 207-209. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Leknevî, Ebû'l-Hesânât Muhammed Abdulhay b. Abdilhalîm b. Muhammed. *el-Fevâidu'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*. Beyrût: Dâru'l-ma'rife, t.y.
- Lutfî Paşa. *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1341/1923.
- Mecdî Efendi, Mehmed. *Hadâiku's-Şekâik*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Mehmed Tahir, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri I-III*. Haz. Mustafa Tatçı - Cemâl Kurnaz. 3 Cilt. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009.

- Merâğî, Abdullah Mustafâ. *el-Fethu'l-mubîn fi tabakâti'l-usûliyyin*. 3 Cilt. Mısır: Matba'at-u Abdulhamîd Ahmed, t.y.
- Nassrat, Omar. *Yûsuf B. Hüseyin El-Kirmâstî'nin "El-Medârikü'l-Asliyye İle'l-Mekâsidi'l-Fer'iyye"si (Tahkik ve Tahlil)*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2013.
- Öz, Mehmet. "Tahrir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 425-429. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Özcan, Abdulkadir. "Lala Şâhin Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 77-78. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özer, Hasan. "Kirmastîzâde ve Rehn Adlı Eseri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (Nisan 2010): 495-528.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicilli Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmânî*. 4 Cilt. Westmead: Gregg International Publishers, 1971.
- Şahin, İlhan. "Sancak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 97-99. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye*. Thk. Ahmed Subhi Furat. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniye*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1975.
- Turan, Şerafettin. "II. Bayezid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 234-238. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Unan, Fahri. "Sahn-ı Semân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 532-534. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Çandarlı Vezir Ailesi*. Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Yıldız, Musa. *Bir Dilci Olarak Ali Kuşçu ve Risâle Fi'l-İsti'âre'si*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed. *Alâm*, 8. Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, t.y.

İnternet Kaynakları

- Câmi'atu'l-islâmiyye bi'l-Medîne. "el-Ebhâsu'l-'ilmiyye". Erişim: 4 Eylül 2018. <http://thesis.iu.edu.sa/home/Index1?label=الأصول&name=&major=&degree=&STATUS=&type=>

Câmi'atu'l-medîneti'l-'âlemiyye. "es-Sîretu'z-zâtiyye li'l-muhâdır". Erişim: 4 Eylül 2018. http://studentform.mediun.edu.my/index.php/admin/cv_details/35.

Dar Almandumah. "el-Keşşâf". Erişim: 4 Eylül 2018. <http://thesis.mandumah.com/Record/227648/Details>.

Mustafakemalpaşa Belediyesi. "Tarihçe". Erişim: 4 Ağustos 2018. <http://www.mustafakemalpaşa.bel.tr/ilcemiz/tarihce.html>.